

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O.P.S., ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**POSTAVENÍ NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN
V ČESKÉ REPUBLICCE A NĚMECKU**

Autor práce: Jana Bícová
Studijní obor: Regionální studia
Forma studia: Prezenční
Vedoucí práce: Mgr. Magdalena Malechová, Ph.D.
Katedra: Katedra společenských věd

2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, na základě vlastních zjištění a s použitím odborné literatury a materiálů uvedených v této práci.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění.

.....

Velmi děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Magdaleně Malechové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

ABSTRAKT

BÍCOVÁ, J. *Postavení národnostních menšin v České republice a Německu* : bakalářská práce. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2012. 63 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Magdalena Malechová, Ph.D.

Klíčová slova: národnostní menšiny, etnikum, integrace, Turci, Romové, Česká republika, Německo, zaměstnanost, vzdělání, bydlení, sociální situace, migrační politika, islám, srovnání

Bakalářská práce se zabývá aktuální problematiku dvou významných menšin, turecké menšiny v Německu a romské menšiny v České republice. Práce analyzuje a hodnotí jejich nejrůznější aspekty jako je historie menšiny na území dané země, právní postavení a vývoj integrační politiky, zaměstnanost, vzdělání a bydlení. Práce objasňuje příčiny obtíží ve vzdělávání národnostních menšin nebo jejich účasti na trhu práce. Část práce zabývající se tureckou menšinou je doplněna o kapitolu popisující soužití německé společnosti s muslimskou kulturou. Závěrečnou část tvoří komparace současného stavu v obou zemích. Z pozorovaných zjištění jsou pak formulována vlastní doporučení ke zlepšení situace.

ABSTRACT

BÍCOVÁ, J. *Status of minorities in Czech republic and Germany*: Bachelor thesis. České Budějovice : The College of European and Regional Studies, o. p. s., 2012. 63 p. Supervisor Mgr. Magdalena Malechová, Ph.D.

Keywords: ethnic minorities, ethnic group, integration, Turks, Roma, Czech Republic, Germany, employment, education, housing, social situation, migration policy, Islam, comparison

This bachelor's thesis deals with current issues of two important minorities, the Turkish minority in Germany and the Roma minority in the Czech Republic. The thesis analyzes and evaluates the various aspects such as the history of minorities in the territory of each country, legal status and integration policies development, employment, education, and housing. The thesis explains the reasons for obstacles in education of ethnic minorities and in their labor market participation. A part of the thesis dealing with the Turkish minority has been complemented by a chapter describing the coexistence of the German society with the Muslim culture. The final part compares the current situation in both countries. Based on the observations, own recommendations to improve the situation are formulated.

OBSAH

ÚVOD	7
1 CÍL A METODIKA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	8
2 TURECKÁ MENŠINA VE SPOLKOVÉ REPUBLICE NĚMECKO	10
2.1 Historie turecké menšiny na německém území.....	10
2.2 Proměny německé integrační a migrační politiky.....	12
2.3 Právní postavení německých Turků.....	14
2.4 Vzdělání a výchova – klíč k rovným příležitostem?.....	15
2.5 Turecká menšina na trhu práce	19
2.6 Příjmy domácností a přístup k bydlení.....	22
2.7 Islám jako součást německé společnosti	24
3 ROMSKÁ MENŠINA V ČESKÉ REPUBLICE	28
3.1 Historické milníky romského etnika	28
3.2 Právní postavení romské menšiny.....	34
3.3 Demografické charakteristiky romské menšiny.....	37
3.4 Vzdělávání a výchova	38
3.5 Romská menšina na trhu práce	41
3.6 Úroveň bydlení romské komunity a přístup k němu.....	47
4 TVŮRČÍ ČÁST	54
4.1 Komparativní případová studie	54
4.1.1 Historický vývoj.....	54
4.1.2 Současné právní postavení	54
4.1.3 Vzdělání	54
4.1.4 Trh práce	55
4.1.5 Bydlení.....	55
4.2 Vlastní reflexe	56
4.2.1 Přístup většinové společnosti k minoritám	56
4.2.2 Opatření státu ve vztahu k romské minoritě	57
ZÁVĚR	59
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	61

Úvod

Téma své bakalářské práce jsem si zvolila na základě sledování domácích a zahraničních médií. Současná debata o problematice menšin, multikulturalismu a integrace je v centru pozornosti médií a reakce společnosti v těchto otázkách jsou mnohdy kontroverzní. Můžeme pozorovat úspěchy pravicových populistických stran v různých státech Evropy. Sami evropští vládní představitelé diskutují o selhání ideí multikulturalismu. Práce popisuje historické pozadí současné situace, především však reaguje na aktuální dění v obou vybraných zemích.

Ochrana práv menšin je považována za jeden ze znaků vyspělé společnosti. Bohužel však neexistuje celospolečenská shoda, zda je přínosnější menšiny co nejméně diferencovat od většinové společnosti a zajistit tak jejich rovnoprávnost, nebo zda je naopak potřeba identifikovat jejich specifika a na základě těchto zjištění adekvátně vyjít vstříc jejich individuálním potřebám.

Počet příslušníků menšin oproti většinové společnosti neustále roste. Zatímco v historii znamenala přítomnost menšiny určité nebezpečí pro státnost, v současnosti obvykle představuje řadu neřešených ekonomických a sociálních problémů.

Loňský rok uplynulo padesát let od podepsání první smlouvy mezi Německem a Tureckem o příchodu tureckých pracovních sil. V této době, ani dlouho poté, nikdo nepředpokládal, že dají za několik desetiletí vzniknout početné národnostní menšině. Většinová německá společnost jen obtížně dovede tolerovat kulturní a náboženské odlišnosti turecké menšiny. S velkým odporem se v Německu setkávají požadavky na výstavbu mešit, které slouží jako místa pro praktikování islámu, hlavního tureckého náboženství, ale i jako kulturní centra pro setkávání turecké menšiny.

V několika posledních letech můžeme pozorovat znepokojení české společnosti nad nárůstem protiromských nálad, vedoucích v některých případech až k extremismu. Výmluvným příkladem je předem naplánovaný rasově motivovaný žhářský útok ve Vítkově, při němž v roce 2009 čtyři neonacisté zapálili dům obývaný romskou rodinou a jehož následkem byli zraněni tři lidé.

Rovněž postoj romského etnika vůči většinové společnosti lze v poslední době označit za značně vyostřený. Příkladem budiž rasově motivovaný útok mačetami na osazenstvo herny v Novém Boru, při němž Romové v roce 2011 vážně poranili tři muže, či útok dvaceti Romů, kteří v Rumburku cestou z diskotéky napadli šest mladíků. Rostoucí napětí je výsledkem obtížné ekonomicko-hospodářské situace, která se dále zhoršuje cíleným sestěhováním problémových občanů do vyloučených lokalit.

1 Cíl a metodika bakalářské práce

Cílem této bakalářské práce je hodnocení a srovnání postavení dvou národnostních menšin, turecké menšiny ve Spolkové republice Německo a romské menšiny v České republice. Cílem práce je přiblížit a analyzovat postavení turecké menšiny a tím poskytnout vodítko k vymezení základních shodných i odlišných rysů v komparaci s postavením Romů v České republice.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První kapitola přibližuje a analyzuje postavení turecké menšiny v Německu. Analýza je prováděna z hlediska historie, přístupu ke vzdělání a situace na trhu práce. V kapitole je také zkoumán vývoj německé integrační a migrační politiky a vývoj vztahu majority k menšině.

Druhá kapitola se věnuje postavení Romů v České republice a analyzuje jej na základě stejných hledisek z předchozí kapitoly (historie, přístup ke vzdělání a situace na trhu práce). Součástí kapitoly je zároveň nástin politiky romské integrace. Dále je hodnocen vztah majority a romské menšiny.

Třetí kapitolu tvoří komparace současného stavu v obou státech s cílem porovnat jednotlivé dílčí prvky a poukázat na zajímavé rozdíly či podobnosti. Část kapitoly shrnuje hlavní problémy a výzvy, se kterými jsou oba státy konfrontovány, a snaží se nalézt úspěšné příklady jejich řešení.

Závěr práce obsahuje zhodnocení výstupů komparace, komentář a návrh možných změn v otázce menšin pro oba státy, které by mohly existující situaci přinejmenším částečně zlepšit.

Práce čerpá ze zdrojů literárního i elektronického charakteru. Problematika turecké menšiny je v české literatuře nedostatečně zastoupena. Bakalářská práce se proto v této kapitole opírá o aktuální německy psanou literaturu a elektronické zdroje, a to jak od německých, tak i od tureckých autorů žijících v Německu. Stěžejním zdrojem pro tuto kapitolu byla kniha „Deutsch-türkische Perspektiven“¹ prof. Hakkiho Keskina, prvního poslance Spolkového sněmu tureckého původu. Významné statistické údaje byly získány ze zpráv Spolkového úřadu pro migraci a uprchlíky.

V části práce sledující postavení romské menšiny je využívána obecně dostupná literatura českých autorů z různých vědních oblastí a koncepční materiály vlády.

¹ KESKIN, H. *Deutsch-türkische Perspektiven: Plädoyer für eine zukunftsorientierte Integrationspolitik*. 1. vyd. Schwalbach : Wochenschau-Verlag, 2009. 254 s. ISBN 9783899744743.

Metodika práce vychází z analýzy dostupné literatury a pramenů, které byly podrobeny kritickému zkoumání. K naplnění cíle bakalářské práce, jejíž podstatou je provedení komparace, bylo potřeba získat srovnatelná data o obou národnostních menšinách. Zatímco v Německu jsou etnicky diferencovaná data socioekonomické povahy (tj. data o vzdělání, bydlení, či zaměstnanosti menšin) sbírána dlouhodobě, v České republice takováto data bohužel shromažďována nejsou (či dokonce být nesmí) a jedná se tedy vždy pouze o odborné odhady. Syntéza široké škály potřebných údajů a následná komparace slouží jako podklad pro formulaci vlastních doporučení.

2 Turecká menšina ve Spolkové republice Německo

Velký počet a odlišný původ mezinárodních migrantů zpochybňují tradiční představu o občanství uvnitř národnostně jednotného státu. Podle odhadů Organizace spojených národů žilo 191 milionů lidí mimo svou rodnou zem. Na počátku 21. století je každý čtvrtý nebo pátý obyvatel zemí jako Austrálie (24 %) nebo Švýcarsko (24 %) narozen v cizině. V Německu je to každý osmý.² Skoro každý čtvrtý obyvatel Německa mladší 25 let nepochází z německé rodiny. I když se mnoho těchto lidí narodilo přímo v Německu, nemají vůbec německé občanství a přináší si sebou své kořeny a tradice.

2.1 Historie turecké menšiny na německém území

V západním Německu začal nábor neněmeckých dělníků a dělnic v polovině padesátých let 20. století, a to prostřednictvím dvoustranných dohod s nynějšími zeměmi původu. Nikdo tehdy neplánoval a ani nemohl tušit, že by se tito dělníci mohli v Německu dlouhodobě usadit. Po padesáti letech dnes žijí miliony „gastarbeiterů“ se svými rodinami v Německu již po několik generací. Okolo 2,7 milionů lidí tureckého původu považuje Německo za svou (novou) vlast. V roce 1955, kdy byly podepsány první náborové dohody s Itálií, měla Spolková republika Německo okolo jednoho milionu nezaměstnaných a 200 000 volných pracovních míst.

I přesto v zemědělství, stavebnictví a hornictví chyběly tisíce pracovních sil. Německé hospodářství potřebovalo v mnoha odvětvích stále více mladých, flexibilních a mobilních pracovních sil. I přes další náborové dohody s Itálií, Španělskem a Řeckem existovalo začátkem šedesátých let přes půl milionu volných pracovních míst. Další dohody následovaly v průběhu šedesátých let s Tureckem, Marokem, Portugalskem, Tuniskem a Jugoslávií. Tito dělníci byli podrobeni přísnému výběru, museli být v perfektním zdravotním stavu, ve věku mezi dvaceti a pětatřiceti lety a mnohostranně upotřebitelní. Uplatňovali se především v odvětvích, pro které se nenašli němečtí dělníci. Poptávka se zaměřila na určitá odvětví a regiony s neatraktivními pracovními podmínkami a špatnými mzdami.³ Měli sloužit k překlenutí nedostatku pracovních sil v období hospodářského boomu v méně kvalifikovaných odvětvích.⁴ Také z tohoto důvodu se nikdo nezajímal o jejich dosažené vzdělání nebo znalost německého jazyka.

² YURDAKUL, G. et al. *Staatsbürgerschaft, Migration und Minderheiten*. Wiesbaden, 2010, s. 13.

³ KESKIN, H. *Deutsch-türkische Perspektiven: Plädoyer für eine zukunftsorientierte Integrationspolitik*. Schwalbach, 2009, s. 22-33.

⁴ SAUER, M., HALM, D. *Erfolge und Defizite der Integration türkeistämmiger Einwanderer*. Wiesbaden, 2009, s. 29.

Bez zaměstnávání přistěhovalců by bylo národní hospodářství Německa a mnoha dalších evropských zemích stěží konkurenceschopné na světových trzích. Právě miliony mladých, zdravých, levných a vysoce mobilních pracovníků přispěly v sedmdesátých letech k nenákladné výrobě. Vykonávali tělesně nejnáročnější, zdravotně nebezpečné a nejhůře placené činnosti. Plnili také všechny požadavky ohledně směnného provozu, přesčasových hodin a práce o víkendu. Mnozí to dělali též z důvodu, aby se v co nejkratším čase mohli vrátit domů. Úkolová práce tak díky jejich nasazení dosáhla takových rozměrů, které si ani sami podnikatelé nedokázali představit. Pásová výroba se zmnohonásobila.⁵

V roce 1973 dosáhl počet pracovních migrantů 2,5 milionu dělníků, avšak v důsledku hospodářské recese byly v témže roce náborové zastaveny. Do roku 1978 ztratila přibližně čtvrtina cizích pracovníků svá pracovní místa. Přesto velké množství rodinných příslušníků následovalo své příbuzné žijící v Německu. Nejpozději v tomto okamžiku bylo zřejmé, že tito pracovníci a jejich příbuzní zůstanou v Německu dlouhodobě nebo natrvalo. Následkem tohoto procesu se stalo Německo etnicky heterogenním státem.⁶

Od roku 1966 do roku 1989 získala Německá demokratická republika celkově půl milionu pracovních sil z Vietnamu, Polska, Mosambiku a dalších států. Zaměstnaní zahraniční dělníci tvořili jen jedno procento výdělečně činného obyvatelstva. Příchod zahraničních pracovníků, jejich pracovní a životní podmínky byly upraveny v mezistátních dohodách. Cizinci v NDR byli sociálně a prostorově odloučení od německého obyvatelstva. Zpravidla byli ubytováni v oddělených ubytovnách především v okolí Berlína, Lipska a Chemnitzu. Mimo svá pracoviště získávali kontakty jen velmi omezeně. Integrativní opatření vedoucí k účasti cizinců na společenském a politickém životě nebo v jejich vlastních zájmových sdruženích neexistovala.

Politická situace v Turecku koncem sedmdesátých let a počátkem let osmdesátých vedla k další imigraci (nyní žadatelů o azyl). Vojenský převrat v Turecku ze dne 12. září 1980 způsobil novou vlnu přistěhovalectví, která ovlivnila především demografickou strukturu Turků žijících v Německu. Finanční podpora návratu Turků do Turecka v roce 1980 nevedla k žádnému výraznému výsledku.⁷

⁵ KESKIN, H. *Deutsch-türkische Perspektiven: Plädoyer für eine zukunftsorientierte Integrationspolitik*. Schwalbach, 2009, s. 34

⁶ GEFKEN, A. *Gut vernetzt-gut integriert?*. Marburg, 2011, s. 56.

⁷ KESKIN, H. *Deutsch-türkische Perspektiven: Plädoyer für eine zukunftsorientierte Integrationspolitik*. Schwalbach, 2009, s. 35.

Na rozdíl od muslimů v Holandsku nebo ve Francii nepocházeli Turci z kolonií hostující země a jejich stálé začlenění nikdy nebylo plánováno. V důsledku dezindustrializace vznikla menšina zatížená sociálními problémy, pro kterou je třeba redefinovat místo. Podle Marie-Luise Beckové, vedoucí Úřadu pro integraci při Spolkovém sněmu, trvalo Německu dlouho samotné uznání faktu, že je imigrační zemí, a o integraci se začalo starat s velkým zpožděním. Teprve šok z nuceného dočasného přijetí skoro půl miliónu uprchlíků z Balkánu, problémy se zapojením bývalé NDR do západního ekonomického systému a probíhající reformy sociálního státu vynesly problémy německé společnosti do popředí. Turci se tak po roce 1990 stali menšinou, jejíž trvalá přítomnost je sice dnes faktem, ale která přes dlouhý pobyt ve Spolkové republice vykazuje hlubší rozdílnost od většinové společnosti, než jaká je patrná u bývalých občanů NDR.⁸

2.2 Proměny německé integrační a migrační politiky

Prvotním náznakem jakési integrační politiky, která zlepšila postavení „gastarbeiterů“ v Německé spolkové republice začátkem 80. let, byly tzv. Verfestigungsregelungen (upevňující směrnice). To přinášelo výhody pouze pro část zahraničních pracovníků a jejich rodiny. Cizinecký zákon, který byl schválen roku 1965, neobsahoval žádnou integrační koncepci a pracovní právní směrnice pro cizince zůstaly bez povšimnutí. Během déle trvající recese v letech 1980 až 1985 ztratil práci skoro každý pátý cizinec pracující v Německu. Mnoho z nich se vrátilo do svých domovských zemí, mnozí na základě tzv. Rückkehrhilfe-Gesetzes (zákona o pomoci při návratu), který měl zvýšit připravenost cizinců k návratu pomocí finančních pobídek.

Obrat měl nastat po rozhodnutí Spolkového ústavního soudu z listopadu 1990. Bylo řečeno, že cizinci po víceletém zákonném pobytu požívají ústavněprávní ochranu. Podmínkou byla také plná zaměstnanost, znalost němčiny a zajištěné bydlení. Již bylo možné zažádat si po pětiletém zákonném pobytu za určitých podmínek o časově neomezené povolení k pobytu a po osmi letech o tzv. oprávnění k pobytu. Nároky na oprávnění k pobytu i při pobírání sociální pomoci otevřely možnosti přesídlení dalších příbuzných do Německa. Nejpozději po rozhodnutí Spolkového ústavního soudu a po nabytí platnosti nových správních předpisů měla být zahájena nová éra integrace. Německo se nenávratně stalo přistěhovaleckou zemí. Významným mezníkem v integrační politice bylo podepsání tzv. přistěhovaleckého zákona, přesně padesát let

⁸ HESOVÁ, Z. *Gastarbeitři, přistěhovanci, muslimové*. [online]. 2005 [cit. 30. 10. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://www.revuepolitika.cz/clanky/554/gastarbeitri-pristehovalci-muslimove>>.

po uzavření první dohody o nábore pracovníků s Itálií. V roce 2005 vstoupil v platnost „Zákon o řízení a vymezení přistěhovalectví, regulaci pobytu a integraci občanů Unie a cizinců“ (Zuwanderungsgesetz). Podle Keskina má takto formulovaný název vyjádřit pouze řízení a vymezení přistěhovalectví a nikoliv soužití většinové společnosti a přistěhovalců. Zákon obsahuje ustanovení o postizích nelegální migrace a nově upravuje pracovní povolení. Povolení k zaměstnání vydává imigrační úřad (a nikoliv agentury práce). Zahrnuje neomezené povolení k zaměstnání jakéhokoliv druhu nebo samostatné výdělečné činnosti. V některých případech vydává imigrační úřad pracovní povolení až po rozhodnutí Spolkového úřadu práce po prozkoumání trhu práce a pracovních podmínek, jinak udělí pouze omezené povolení k zaměstnání.

Po reformě v roce 2007 došlo např. ke zlepšení podmínek pro zahraniční podnikatele. Naproti tomu novým přistěhovalcům a migrantům nestačí navštěvovat integrační kurzy, nýbrž musí tyto kurzy úspěšně ukončit. V případě nepravděelné účasti na kurzech hrozí peněžitá pokuta až tisíc eur. Zahraniční studenti a učni mladší 23 let mohou získat občanství až poté, co si mohou sami financovat své živobytí.

Největší zpřísnění bylo zavedeno pro partnery migrantů, kteří je následují do Německa. Po nich je vyžadováno ještě před příjezdem složení jazykového testu na úrovni A1. V Turecku stojí podobný kurs německého jazyka v přepočtu 1500 eur, což znamená neúměrné finanční zatížení. Zároveň binacionální manželský pár musí několik měsíců, nebo i dlouhodobě žít odděleně, pokud tyto drahé jazykové kurzy nejsou k dispozici, nebo pokud jsou problémy s jejich financováním. Taková skutečnost ovšem odporuje ústavnímu článku č. 6, kde je garantována ochrana manželství a rodiny. Po zavedení německých testů drasticky poklesl počet migrantů, podléhajících vízové povinnosti.⁹

Díky zavedení nového zákona o státním občanství získávají děti narozené v Německu po roce 2000 jak německou státní příslušnost, tak původní státní příslušnost svých rodičů. K trvalému získání německé státní příslušnosti se musí dítě narozené v Německu ve věku od 18 do 23 let vzdát národnosti jednoho nebo obou rodičů. Ačkoliv neznáme přesná čísla, můžeme vyjít z toho, že skoro jedna čtvrtina tureckých obyvatel Německa, tedy asi půl milionu lidí, má německé občanství. Přesto jsou a zůstanou přímé důsledky získání občanství na integraci přistěhovalců neznámé.¹⁰

⁹ KESKIN, H. *Deutsch-türkische Perspektiven: Plädoyer für eine zukunftsorientierte Integrationspolitik*. Schwalbach, 2009, s. 36-41.

¹⁰ YURDAKUL, G. et al. *Staatsbürgerschaft, Migration und Minderheiten*. Wiesbaden, 2010, s. 139-140.

2.3 Právní postavení německých Turků

V právním postavení zvláště tureckých přistěhovalců, kteří nemají německé občanství, můžeme nalézt zřetelné nedostatky, zejména v porovnání s německými občany a přistěhovalci ze zemí Evropské unie. Značně se zlepšila možnost získat německé občanství a s tím také pasivní a aktivní volební právo, ale za předpokladu, že se zájemci o německé občanství rozhodnou pouze pro jednu národnost. Tak ti, kteří si ponechali své původní občanství a nepocházejí ze zemí EU, ztrácejí možný politický vliv. Přistěhovalci ze zemí EU mohou volit na komunální úrovni. Tento zákon o politické účasti přistěhovalců ze zemí EU nebyl v německé politice rozhodně žádnou samozřejmostí a byl zaveden teprve na nátlak EU. To samé platí pro zákon o rovných příležitostech, který byl přijat teprve na třetí pokus o tři roky později, těsně před zavedením sankcí EU. Evropská unie požadovala rovné postavení státních příslušníků třetích zemí s povolením k pobytu ve srovnání s občany EU. Tato snaha však ztroskotala na odporu evropských států. Nejen Evropská unie, ale také mnoho německých obcí, např. Mnichov, usilovalo o zlepšení postavení migrantů ze zemí mimo Unii. Turecká menšina nedisponuje právem volit na komunální úrovni, a tím nemají možnost politicky participovat. Snaha o rovné postavení je tak významným cílem integrační politiky. Větší možnosti migrantů aktivně se účastnit politiky by znamenaly pro politickou reprezentaci nutnost brát více ohledů na etnické menšiny.

Politické strany zaujímají různé postoje k migrantům. Zatímco SPD neměla námitky vůči dvojitému občanství, CDU svým restriktivním přístupem způsobila rozladění u přistěhovalců.¹¹

V roce 2000 svolal ministr vnitra Otto Schily „Nezávislou komisi pro imigraci“ pod vedením tehdejší předsedkyně Spolkového sněmu prof. Dr. Rity Süssmuth. Ve zprávě této komise z roku 2001, bylo zdůrazněno, že německá přistěhovalecká politika byla velmi rozporuplná a dlouhou dobu bylo popíráno, že je Německo přistěhovaleckou zemí, ačkoliv zde přistěhovalci dlouhodobě žijí. V první řadě stála snaha udržet počet nových přistěhovalců co nejmenší. „Náklady“ a „problémy“, způsobené přistěhovalectvím, dominují politické a společenské diskusi. Často jsou migranti „obětními beránky“ a jsou považováni za příčinu nejrůznějších sociálních

¹¹ RAPPENGLÜCK, S. *Die Entwicklung der Integrationsdebatte am Beispiel der türkischen Migration in Deutschland*. [online]. 2009 [cit. 5. 11. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://mietze.net/test/migrationt%FCrk2.pdf>>.

a ekonomických problémů, čehož využívají konzervativní politické strany ve svých volebních kampaních.¹²

Patří k základním pilířům západního pluralismu a chápání demokracie, že důležitá politická rozhodnutí musí zohlednit názory všech skupin společnosti. Němečtí přistěhovalci ze zemí mimo Evropskou unii nedisponují většinou volebním právem, a tak nejsou jejich zájmy zastoupeny v zemských a spolkových parlamentech. Bez německého pasu nemají migranti a jejich příbuzní žádná politická práva. Podstatná část městských obyvatel v některých městech, až 30 % obyvatel, nedisponuje žádnými politickými právy. Tito lidé nemohou volit, ani být voleni.

Ve Spolkovém sněmu působilo v roce 2007 jedenáct poslanců cizí národnosti. Z celkového počtu 612 poslanců to nejsou ani dvě procenta.

Obecný zákon o rovnosti postavení (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz – AGG) vstoupil v platnost v srpnu 2006. Cílem tohoto zákona je zabránit diskriminaci a znevýhodnění jednotlivců a menšin z důvodu rasy, barvy pleti, národnostního nebo etnického původu a rovněž jim umožnit stejné postavení na všech úrovních společenského života. Rozhodujícím nedostatkem je neexistence kontaktních míst, na která je možné se obrátit při případné diskriminaci, a to jak na komunální, zemské i na spolkové úrovni. Antidiskriminační výbor OSN a také Evropská unie požadovaly přepracování tohoto zákona zejména v otázkách zlepšení ochrany židovského a muslimského obyvatelstva, zesílení zásahů a postihů proti rasistické propagandě na internetu, toleranci dvojitého občanství u tureckých migrantů, zlepšení přístupu ke vzdělání u dětí, žadatelů o azyl a snížení počtu přistěhovalců ve zvláštních školách.¹³

2.4 Vzdělání a výchova – klíč k rovným příležitostem?

Rozdíly v přístupu ke vzdělání v Německu v mnohem větší míře než v ostatních evropských zemích závisí na sociálním původu a migračním pozadí. I když přistěhovalci druhé generace mnohem častěji dokončí své vzdělání než první generace přistěhovalců, oproti německé společnosti mají stále zřetelný deficit. Děti migrantů ovlivňuje také dosažené vzdělání a socioekonomické postavení jeho rodičů. Rodiče často neznají německý systém školství a chybí jim zkušenosti s německým prostředím. Sociálně znevýhodnění studenti mají mnohem menší přístup ke střednímu a dalšímu

¹² MANSFELD, E. et al. *Eckpunkte für eine kohärente Migrationspolitik in Deutschland und in Europa*. [online]. 2009 [cit. 6. 11. 2011]. Dostupný z WWW: <http://www.spdfraktion.de/cnt/rs/rs_datei/0,,10921,00.pdf>.

¹³ KESKIN, H. *Deutsch-türkische Perspektiven: Plädoyer für eine zukunftsorientierte Integrationspolitik*. Schwalbach, 2009, s. 173-186.

vzdělávání. Podle šetření OECD z října 2007 neodepírá žádný jiný školský systém více přístup ke vzdělání dětem migrantů. Sociální původ a úspěšné studium stojí často v přímém protikladu. Většina dětí přistěhovalců je již při přechodu do sekundárního vzdělávání selektována a zůstává na tzv. Hauptschule¹⁴

Největší rozdíly mezi německými dětmi a dětmi migrantů tvoří nedostatečná nebo velmi nízká znalost němčiny. Zkušenosti ukazují, že ani po dvou letech navštěvování německé mateřské školy nejsou dostatečně vyrovnány jazykové rozdíly. Mnoho tureckých matek je nezaměstnaných a při nedostatku míst ve školkách jsou zvýhodňovány rodiny s plně zaměstnanými rodiči. Zatímco vyučování probíhá v německém jazyce, v domácím prostředí je užívána turečtina. Někdy tak dochází k situaci, kdy jedinci neovládají dostatečně ani jeden jazyk. Také bez uspokojivé znalosti mateřského jazyka nelze dosáhnout vysoké úrovně v jiném jazyce. Úskalím německého systému je nutnost rozhodnout o dalším stupni vzdělání již ve čtvrté třídě základní školy, přičemž u škol s vyššími nároky znevýhodňují dítě nedokonalé jazykové znalosti.¹⁵

Skoro polovina (45 %) všech dospělých tureckých přistěhovalců navštěvovala nebo ukončila v Německu školu. 52 % dokončilo školu v Turecku. Osoby mladší třiceti let z 80 % vystudovaly německé školy. Lze říci, že čím déle žijí přistěhovalci v Německu, tím stoupá počet těch, kteří navštěvovali německou školu. Další problém představuje neuznání zahraničních diplomů, titulů a jiných akademických nebo profesních kvalifikací.¹⁶

Podle zprávy Spolkového úřadu pro migraci a uprchlíky¹⁷ je možné situaci shrnout takto: 17 % dětí migrantů opouští tzv. hlavní školu (Hauptschule) bez jejího ukončení. Tuto školu dokončí 42 % dětí, reálnou školu vystuduje 31 % studentů a vysokou školu dostuduje 10 % z nich. Další zpráva Spolkového statistického úřadu hovoří o 7 % vysokoškoláků.

Mezi první a druhou generací tureckých přistěhovalců lze vidět značné zlepšení školních výsledků, neboť druhá generace není tolik ovlivněná jazykovou bariérou.

¹⁴ SAUER, M., HALM, D. *Erfolge und Defizite der Integration türkeistämmiger Einwanderer*. Wiesbaden, 2009, s. 39.

¹⁵ KESKIN, H. *Deutsch-türkische Perspektiven: Plädoyer für eine zukunftsorientierte Integrationspolitik*. Schwalbach, 2009, s. 108.

¹⁶ SAUER, M., HALM, D. *Erfolge und Defizite der Integration türkeistämmiger Einwanderer*. Wiesbaden, 2009, s. 39.

¹⁷ SIEGERT, M. *Schulische Bildung von Migranten in Deutschland*. [online]. 2008 [cit. 2. 12. 2011]. Dostupný z WWW: <
http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/WorkingPapers/wp13-schulische-bildung.pdf?__blob=publicationFile>.

Nicméně ze statistik nadále vyplývá, že nejčastěji dosaženým stupněm vzdělání je tzv. Hauptschulabschluss. V nejmladší generaci se vyčleňuje nový trend, kdy dívky mnohem častěji dosahují vyššího stupně vzdělání než chlapci, a to nejčastěji maturity. Na trhu práce dochází k různým zajímavým situacím. U osob tureckého původu mezi dvaceti pěti až třiceti lety bez žádného dokončeného vzdělání je míra zaměstnanosti vyšší než u domácí populace (66,7 % oproti 61,1 %). Na druhou stranu je alarmující, že i přes dokončenou vysokou školu 41 % osob tureckého původu nezíská jiné zaměstnání než manuální pracovník, u zbytku populace je tento podíl 7 % a stále klesá. K pracovním pohovorům jsou turečtí přistěhovalci s vysokoškolským vzděláním zváni čtyřikrát méně než jejich němečtí konkurenti.¹⁸

Jsou to především tzv. Hauptschulen, které se postupem času stávají slepou kolejí pro děti migrantů. Tyto děti jsou mnohdy automaticky posílány do tohoto typu škol. Vyhočené mezilidské vztahy a otevřené projevy násilí v okolí škol jsou často následkem ztráty perspektiv.¹⁹

V roce 2006 upoutal pozornost médií **případ Hauptschule Rütli** v berlínské části Neukölln. Na přelomu let 2005 - 2006 zde fungovalo třináct tříd s 268 žáky. Jen 17 % z nich bylo německého původu, ostatní byli potomky buď tureckých, nebo arabských migrantů. Už roku 2004 tehdejší ředitelka školy Brigitte Pick sdělila tisku, že veškeré integrační pokusy hrozí ztroskotáním. Přibývalo útoků na učitele, běžně docházelo k ničení budovy, nábytku nebo zapalování zábavné pyrotechniky. Jméno školy se tak stalo synonymem pro školní teror. V březnu 2006 se stala situace neúnosnou a na veřejnost pronikl naléhavý dopis učitelů zdejší školy na berlínský senát. V něm požadovali uzavření školy nebo vyřešení problémů s násilím a převedení školy na jinou formu. V následujících týdnech školu obléhaly televizní štáby a novináři. V některých případech dokonce novináři platili žákům za informace o násilných činech ve škole. Vyučujícím byla dána k dispozici policejní ochrana a došlo ke sloučení školy s další reálnou školou, základní školou a mateřskou školou. Jen do přestavby objektu bylo investováno 27 milionů euro, byla vybudována sportovní hala a kulturní multifunkční hala. Nejrůznější nadace se předháněly ve financování vybavení hudebních tříd nebo výměnných pobytů. V budově školy působí čtyři sociální pracovníci a dva pedagogičtí asistenti se znalostí cizích jazyků. Ti se setkávají s rodiči

¹⁸ RAPPENGLÜCK, S. *Die Entwicklung der Integrationsdebatte am Beispiel der türkischen Migration in Deutschland*. [online]. 2009 [cit. 5. 11. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://mietze.net/test/migration%FCrk2.pdf>>.

¹⁹ KESKIN, H. *Deutsch-türkische Perspektiven: Plädoyer für eine zukunftsorientierte Integrationspolitik*. Schwalbach, 2009, s. 108.

žáků, mluví s nimi jejich mateřským jazykem o budoucnosti jejich dětí a poskytují informace o systému vzdělávání.

Bohužel stále chybí koncepční řešení podobných situací, jak připomíná ředitel blízké školy Röntgen ve stejném obvodu Neukölln. Jeho žáci pochází ze stejných zemí jako v předešlé škole. Také zde má německý pas necelých 30 % žáků. V roce 2009 mohl například disponovat s částkou pouhých 24 tisíc euro.²⁰

Samotné soužití muslimských žáků a majority vyvolává různé nesváry. Otázkou zůstává, jak dalece by měli učitelé respektovat potřeby muslimských dětí. Dorothea Mandera, zástupkyně ředitele základní školy Fichtelgebirge v Berlíně-Kreuzbergu tvrdí, že nemají problémy s muslimskými studenty, kteří se z náboženských důvodů nemohou účastnit školních akcí a výuky některých předmětů. Všechny děti navštěvují lekce plavání, účastní se sexuální výchovy a téměř všichni se účastní školních výletů. To, co vyhlíží jako vzor multikulturní školy, je výsledkem tvrdé práce. Zejména je důležitá komunikace s rodiči, proto na škole působí několik asistentů, kteří zprostředkovávají rozhovory mezi školou a rodiči a mezi rodiči navzájem. Ti byli dokonce zapojeni do přípravy školního řádu. Přesto někdy dochází ke sporům. Ve školním řádu je např. uvedeno, že při vyučování není dovolena pokrývka hlavy, avšak některé dívky nosí na hlavách šátky. Jejich rodiče se nepodařilo přesvědčit, a tak je tento stav nadále akceptován.

Mnoho učitelů je nejistých v tom, jak vycházet s muslimskými žáky, pokud např. narazí při výuce na otázku víry. Z tohoto důvodu byl vypracován informační leták, který se rozšířil po školách v Berlíně, Hesensku, Severním Porýní – Vestfálsku a nejnověji v Porýní – Falci. Brožura obsahuje rady, jak řešit muslimské svátky, nošení šátků nebo otázku účasti dívek na plavání. Na ZŠ Fichtelberg se pokusili nalézt individuální řešení požadavků muslimských studentů a jejich rodičů, a proto ve školní jídelně nepodávají vepřové maso, nebo byly zřízeny oddělené hodiny plavání a sexuální výchovy pro chlapce a dívky. Třídní výlety se také nekonají během postního měsíce Ramadán. Ramadán ovlivňuje také plánování školních praxí a testů, neboť jak je uvedeno v letáku, půst může vést k omezení výkonu a schopnosti koncentrace. Předseda Svazu německých filologů Heinz-Peter Meidinger toto označil za naprostou segregaci.²¹

²⁰ EIMER, A. *Vom Schlachtfeld zum Bildungsidyll*. [online]. 2010 [cit. 2. 12. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://www.spiegel.de/schulspiegel/wissen/0,1518,724761,00.html>>.

²¹ TUTMANN, L. *Islam und Schule: Wie Integration funktioniert*. [online]. 2011 [cit. 8. 12. 2011]. Dostupný z WWW: <http://www.focus.de/schule/schule/unterricht/integration/islam-und-schule-wie-integration-funktioniert_aid_591860.html>.

Další krok pokračující integrace představuje zavedení výuky islámského náboženství. Muslimové tvoří po katolících nejpočetnější skupinu věřících. Vedle katolíků a protestantů také muslimové chtěli náboženství jako řádný předmět. Léta se vedou spory o podobě tohoto předmětu a o tom, kdo by ho měl vyučovat. První spolkovou zemí, která od příštího školního roku zavede výuku islámu jako řádný volitelný předmět, bude Severní Porýní-Vestfálsko. Jakákoliv podpora muslimského náboženství ale naráží ve společnosti na rozšířené přesvědčení, že muslimská víra nemůže nikdy existovat v souladu se západními tradicemi a veškeré jí poskytnuté prostředky poslouží jako podpora separatistických tendencí a náboženského fundamentalismu.²²

2.5 Turecká menšina na trhu práce

V procesu integrace je zaměstnanost klíčovou oblastí. Nerovnost příležitostí v podobě nízkého příjmu, horšího sociálního postavení a nevýhodných životních podmínek je snadno měřitelná. O úspěšné integraci přistěhovalců můžeme mluvit jen tehdy, pokud sociální postavení nezávisí na původu jedince. V Německu je polovina přistěhovalců tureckého původu výdělečně činná, z toho 41 % na plný úvazek, 8 % na částečný úvazek, 4 % jsou zaměstnána příležitostně a 47 % je nevýdělečně činných. Osoby nevýdělečně činné tvoří ze 41 % ženy v domácnosti, nezaměstnaných je 20 % a 19 % tvoří důchodci. Výdělečná činnost se silně liší mezi pohlavími. Jen 24 % žen je zaměstnáno na plný úvazek a 13 % na částečný úvazek. Současně 58 % mužů je zaměstnáno na plný a 4 % na úvazek částečný. 57 % žen je nevýdělečně činných, naproti tomu je nevýdělečně činných pouze 37 % mužů. V časovém srovnání ve spolkové zemi Severní Porýní-Vestfálsko se ukazuje od roku 2002 nepřetržitý nárůst počtu nevýdělečně činných, který pokračuje do současnosti. Zároveň lze vysledovat od roku 2008 nárůst zaměstnaných na plný úvazek a pokles částečných úvazků.

Profesní postavení tureckých přistěhovalců nadále odráží nízkou úroveň jejich vzdělání a vyučení. Více jak polovina zaměstnaných pracuje jako vyučení a nevyučení dělníci, 14 % jako odborní pracovníci a 19 % jako ostatní zaměstnanci. Podle dotazování z roku 2005 byli zaměstnanci rozlišeni podle pozic na nižší, střední a vysokou úroveň. Podle tohoto rozlišení pak 13 % pracuje na nižších, 5 % na středních

²² KESKIN, H. *Deutsch-türkische Perspektiven: Plädoyer für eine zukunftsorientierte Integrationspolitik*. Schwalbach, 2009, s. 54.

a 2 % na vedoucích pozicích. Naprosté minimum pracuje jako úředníci a 2 % jako soukromí podnikatelé. Naproti tomu ve většinové společnosti je 52 % zaměstnanců, 30 % dělníků a 11 % podnikatelů. Jako v oblasti vzdělávání i zde je možné vypočítat rozdíl mezi generacemi. Podíl vyučených a nevyučенých dělníků mezi nejmladšími je nižší než u starších přistěhovalců, zároveň u nejmladších skupin tureckých přistěhovalců stoupá podíl zaměstnanců. Také při zohlednění různé věkové struktury zůstává u profesního postavení deficit oproti ostatnímu obyvatelstvu, který zhoršuje hospodářskou integraci migrantů.²³

V únoru 2000 spolková zmocněnkyně Marieluise Beck zveřejnila údaj, podle kterého se míra nezaměstnanosti migrantů nachází kolem 20 %, tedy oproti většinové populaci je dvojnásobná. Situace tureckých migrantů je často ještě horší. Kolem roku 2000 v Berlíně-Kreuzbergu, v městské části hustě osídlené Turky, bylo 26,2 % nezaměstnaných a 42 % pobírá sociální dávky. Přistěhovalci tvoří převážnou část zaměstnanců v odvětvích úklid, péče o seniory a stavebnictví. I v těchto oborech zastávají nižší pozice. V jedné studii o postavení tureckých migrantů v Berlíně 59 % dotázaných žen uvedlo, že pracují v úklidových službách a 43 % v té době nezaměstnaných žen uvedlo jako své poslední zaměstnání právě úklid. Turečtí přistěhovalci nejsou ohroženi pouze chudobou, především pracují a žijí jako izolovaná skupina v jasně ohraničených územích.²⁴

Nezaměstnanost a z toho vycházející ekonomické a sociální problémy představují výzvu pro každou společnost. Unáhlené závěry a povrchní hledání viníka má vždy fatální následky tam, kde je nejvyšší sociální nejistota a kde lidé hledají jednoduchá řešení. Na zahraniční pracovníky bývá často nahlíženo jako na konkurenci a je jim dáována odpovědnost za jejich nezaměstnanost. Výzkum Rýnsko-vestfálského institutu pro hospodářský výzkum v Essenu přišel s opačným výsledkem, cizinci na pracovním trhu domácím pracovníkům nekonkurují, neboť vykonávají práce, ve kterých je nedostatek domácích pracovních sil. Podle další studie z roku 2006 věří každý čtvrtý Němec, že cizinci berou domácím pracovní místa. To nahrává výrokům konzervativních politiků, kteří se opakovaně vyjadřují v tom smyslu, že od roku 1972 došlo pouze k zátěži systému sociálního zabezpečení a k žádnému přírůstku na trhu práce. Podobné poznámky tak označují přistěhovalce za parazity na sociálním systému a brání reálnému pohledu. Turečtí přistěhovalci patří k nejčastějším obětem během hospodářských krizí

²³ SAUER, M., HALM, D. *Erfolge und Defizite der Integration türkeistämmiger Einwanderer*. Wiesbaden, 2009, s. 47-49.

²⁴ YURDAKUL, G. et al. *Staatsbürgerschaft, Migration und Minderheiten*. Wiesbaden, 2010, s. 105-106.

a recesí. Pokud jsou zaměstnání a pobírají nejnižší mzdy, jsou vystaveni vyššímu riziku chudoby. Využívání dávek sociální pomoci v letech 1998 – 2003 lehce pokleslo, přesto je přibližně třikrát častější než u většinové populace. Nebýt vlastní iniciativy k samostatnému podnikání, byl by počet nezaměstnaných jistě vyšší. Zatím bylo vyvinuto jen málo úsilí mírnit hrozící vysokou nezaměstnanost v této skupině obyvatel, ačkoliv bylo zřejmé, že na základě nízké kvalifikace migrantů bude zvýšena potřeba vzdělávacích programů a rekvalifikací. Dlouhodobě se nečinně přihlíželo, jak tisíce tureckých přistěhovalců sklouzly k nezaměstnanosti a sociálním dávkám. Nikdo neuvažoval, jaké sociální následky ponесou děti a mladiství, kteří vyrostli v rodinách s nezaměstnanými a s rodiči závislími na dávkách.

Početné případové studie v různých časových odstupech dokládají, že turečtí přistěhovalci jsou v porovnání s německými kolegy jednoznačně znevýhodněni, např. jsou častěji ohroženi ztrátou pracovního místa i při dosažení více kvalifikovaných pozic. Koncem devadesátých let byla polovina příslušníků druhé generace zaměstnána v pozicích s nižší kvalifikací. Je samozřejmě potřeba zohlednit, že profesní a jazykové dovednosti u první a částečně u druhé generace často nestačily na vyšší pozice. Diskriminace se projevuje i u třetí generace, která získala své vzdělání v Německu. 22 % přistěhovalců s maturitou vykonává jednoduché práce, oproti 5 % německých kolegů s maturitou.

Turecké ženy jsou dvakrát častěji ohroženy nezaměstnaností než muži. Podle studie Spolkového úřadu pro migraci a uprchlíky se 40 % mladých žen tureckého původu neúspěšně ucházelo o podnikovou praxi při učebním oboru. Tisíce žen turecké menšiny pracují nelegálně jako uklízečky a pomocnice v domácnosti. Lepší pracovní vyhlídky a větší ekonomická a sociální jistota by jistě byly základním a nejdůležitějším krokem k nezávislosti a emancipaci pro mnoho těchto žen. Konkrétními politickými kroky by bylo možno dosáhnout většího pokroku než mediálně zinscenovanými diskuzemi o roli pohlaví a patriarchálních strukturách v islámských rodinách. Tyto popsané překážky na cestě k zaměstnání vedly k tomu, že v roce 2003 byla čtvrtina těchto žen nucena žít pod hranicí chudoby, pokud např. pobírají velmi nízký nebo žádný důchod.

Také mladiství bývají často znevýhodňováni na základě odlišné etnické a kulturní příslušnosti. Až příliš často bývá dáována přednost domácímu uchazeči o zaměstnání před stejně kvalifikovaným přistěhovalcem. 70 % mladistvých má obavy ze ztráty pracovního místa. Bude potřeba rozšířit úzké spektrum povolání, které děti migrantů vykonávají. 80 % žen tureckého původu se omezuje na pouhých osm oborů.

Mladiství by měli být povzbuzováni studovat co nejrozmanitější obory. V současnosti silně diskutovaná kriminalita mladistvých přistěhovalců nemá podle expertů etnické, ale sociální důvody.

Vedle zaměstnanců tureckého původu přispívají k německému hospodářství také soukromí podnikatelé z řad migrantů. Mezi německou veřejností je známo jen málo tureckých podnikatelů a firem. Ukázkovým příkladem mohou být např. Vural Ger nebo Kemal Sahin, kteří se svými velkopodniky působí i na světových trzích. Podle údajů Turecko-německé obchodní komory vzrostl počet podnikatelů tureckého původu v letech 1990 až 2002 z třiceti na šedesát tisíc. Do roku 2007 tento počet vzrostl na sedmdesát tisíc. Většina malých podnikatelů dala podle svých slov raději přednost nízkému příjmu než být závislími na státní podpoře. Obrat těchto podniků a firem byl v roce 2004 okolo 30 mld. eur. Dvě třetiny těchto podniků jsou malé rodinné firmy zaměřené na maloobchod s potravinami nebo gastronomií, odtud pak pochází hanlivé označení tureckých podnikatelů jako „prodavačů kebabu“, které přetrvává i po jejich přechodu k jiným oborům.²⁵

2.6 Příjmy domácností a přístup k bydlení

Rodiny tureckého původu mají průměrný měsíční příjem 2073 eur. Devět procent domácností hospodaří s příjmem menším než 1000 eur. 35 % domácností disponuje s příjmem mezi tisícem a dvěma tisíci eur. Čtvrtina rodin má příjem od dvou do tří tisíc eur. Turecké domácnosti zahrnují obvykle dvakrát více osob než průměrná německá rodina. Průměrný příjem na osobu je u tureckých migrantů 545 euro, u domácího obyvatelstva 1397 eur. Nejnižšími příjmy disponují lidé v důchodu a nezaměstnaní. 28 % tureckých přistěhovalců a jejich domácností je ohroženo chudobou, u osob bez německého pasu je to 34 %. Podle zprávy spolkové vlády jsou hlavními příčinami nedostatečná výše příjmu, dosažené vzdělání a situace v rodině. Nejohroženějšími skupinami jsou nezaměstnaní a málo kvalifikované osoby, samoživitelé a páry se třemi a více dětmi.

Německé domácnosti a domácnosti tureckých migrantů se od sebe liší také ve způsobu bydlení. Více než polovina migrantů (55 %) žije v nájemních bytech. Vlastní dům má přibližně pětina z nich. Vlastním bytem disponuje přibližně 15 % rodin. Okolo 11 % žije v pronajatém domě. V průměru připadá na rodinu 93 m³ obytné plochy. Na jednoho obyvatele pak připadá průměrně 24,5 m³ obytné plochy. Nájemní byty obývané

²⁵ KESKIN, H. *Deutsch-türkische Perspektiven: Plädoyer für eine zukunftsorientierte Integrationspolitik*. Schwalbach, 2009, s. 131- 158.

migranty patří k těm nejmenším. Počet přistěhovalců obývajících domy a byty ve vlastním vlastnictví v letech 1999-2005 stále stoupá. Z osob, které žijí v nájemním bytě, plánuje zhruba třetina v blízké budoucnosti pořízení vlastního bydlení, což se podaří jen části z nich.

Zdánlivý vznik a upevnění ghettům podobných struktur ve velkoměstech bývá s nedůvěrou pozorováno veřejností, a to stalo obsahem politických a ekonomických diskuzí. Některé výzkumy hodnotí vznik těchto kolonií jako užitečný proces při integraci. Zpočátku hlavně u první generace „gastarbeiterů“ byla značnou výhodou vzájemná výpomoc, spolky vlastního etnika, náboženská sdružení, kde došlo k vybudování sociálních sítí. Za tvorbou těchto kolonií stojí především přesuny průmyslových a obytných čtvrtí a neuvážlivá rozhodnutí o bytové výstavbě. Veřejností jsou často považovány za ohrožení veřejného pořádku. Podle některých výzkumů v těchto koloniích téměř nedochází ke kontaktům s většinovou společností a k etnické segregaci se často přidá sociální vyloučení. Za ideální podobu měst bývá považováno smísení etnik a sociálních struktur, kterému se německá a evropská města přibližují lépe než města v USA. V posledních letech však můžeme pozorovat stále silnější sklonky k segregaci. Většinou přistěhovalci žijí v centrech měst, ve staré neudržované zástavbě, ve starých dělnických bytech a sídlištích, nebo sociálních bytech. Nesmíme zapomenout, že výběr místa k bydlení je v podstatě určován materiálními zdroji a také bariérami ve formě diskriminace, a tak není dobrovolný.

Přibližně čtvrtina tureckých přistěhovalců žije ve čtvrtích obývaných převážně Turky nebo jinými cizinci. Dále však stoupá podíl těch, kteří žijí převážně v čisté německých čtvrtích. Tito přistěhovalci se častěji cítí spokojeněji než ti, kteří žijí ve smíšených čtvrtích, nebo čtvrtích obývaných čistě cizinci. Přistěhovalci žijící pouze v německých čtvrtích pak nejvíce udržují kontakty s Němci a snaží se o prohloubení vztahů. Více než 90 % mladistvých tureckého původu mezi 18-30 lety přichází pravidelně do kontaktu s Němci, mají německé přátele a známé.²⁶

Turečtí přistěhovalci v porovnání s ostatními národnostmi žijí častěji pohromadě ve čtvrtích obývaných více než z poloviny cizinci. Negativním důsledkem utváření vyloučených čtvrtí pak mohou být omezené nebo žádné možnosti kontaktů s většinovou společností, nebo žádné možnosti vlivu na sociální učení na základě určitých vzorů. Pokud v okolí chybí pozitivní sociální vzory, kupříkladu v městských částech

²⁶ SAUER, M. *Teilhabe und Orientierungen türkeistämmiger Migrantinnen und Migranten in Nordrhein-Westfalen*. [online]. 2009 [cit. 27. 12. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://zfti.de>>.

s dlouhodobou nezaměstnaností, nedochází ke zprostředkování důležitých zkušeností např. dětem. Ty potom nemají základní pracovní návyky, pokud většina dospělých v jejich okolí nepracuje. Bydlení v problémové čtvrti způsobuje také určitou stigmatizaci, snižuje možnost společenského uplatnění nebo negativně působí při hledání zaměstnání. Obyvatelé těchto čtvrtí jsou málokdy schopni hájit své zájmy na lokální úrovni.²⁷

Kolonie představují pro přistěhovalce zejména v prvních letech pobytu výchozí orientační bod. Pro své obyvatele představují sociální a psychologickou podporu, možnost bydlení a výdělků. Nabízí ochranný prostor před novým světem, později přestupní stanici do sociálního systému většinové společnosti. Problém nastává tehdy, pokud k sestěhování nedochází dobrovolně, cizinci jsou natlačeni do určitých čtvrtí, když jsou diskriminováni a nemají šanci sehnat bydlení jinde, což může vést k agresi, vandalismu a kriminalitě. Tyto problémy nesouvisí s etnickým původem obyvatel, ale mají pouze sociální příčiny, které jsou důsledkem selhání integrační politiky. Bídňá úroveň vzdělání, nezaměstnanost a chybějící perspektivy do budoucna mohou dlouhodobě vést ke vzniku skutečných ghett a vyvolat sociální nepokoje.²⁸

2.7 Islám jako součást německé společnosti

Muslimové tureckého původu tvoří nejpočetnější skupinu muslimů v Německu, a to 2,5 – 2,7 milionu osob. Většina z nich jsou sunnité (76%), alevité (17 %) a 7 % z nich jsou šíité. Většina muslimů žije v hustě osídleném Severním Porýní – Vestfálsku.²⁹ Lze vyzorovat trend označovat Turky za muslimy a tureckou kulturu za muslimskou. Ještě na přelomu tisíciletí se islámu a jeho organizacím nevěnovala žádná zvláštní pozornost a náboženství přistěhovalců nehrálo roli. Teprve po teroristických útocích v USA 11. září 2001 se z islámského fundamentalismu stalo pro západní země bezpečnostní riziko číslo jedna. S islámem bývá spojován fanatismus, terorismus, roste strach z islámské radikalizace. Pověštinou panuje názor, že toto náboženství je neslučitelné se západní společností. Důsledkem zesílených diskuzí o podstatě islámu a jeho slučitelnosti se západní společností došlo k utužení sebeidentifikace s islámem

²⁷ FRIEDRICH, L. *Integrationsreport: Wohnen und innerstädtische Segregation von Migranten in Deutschland*. [online]. 2008 [cit. 5. 1. 2011]. Dostupný z WWW: <http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/WorkingPapers/wp21-wohnen-innerstaedtsche-segregation.pdf?__blob=publicationFile>.

²⁸ BERTRAM, J. *Etnische Segregation in Deutschland-freiwillig oder gezwungen?*. Norderstedt, 2006, s. 6.

²⁹ HAUG, S., et al. *Muslimisches Leben in Deutschland im Auftrag der Deutschen Islam Konferenz*. Nürnberg, 2009, s. 303.

zejména u mladších přistěhovalců. Nejvyšší podíl osob silně a spíše věřících je u osob starších 60 let nebo naopak mladších 30 let. Ženy se častěji považují za více věřící než muži, tento jev ostatně platí také pro křesťany.³⁰ Pojem „islámský terorismus“ se bohužel na veřejnosti vžil jako označení všech muslimů, ačkoliv naprostá většina z nich žije jako normální součást společnosti. Permanentní debaty po událostech z 11. září 2001 vedly veřejnost k radikálním názorům. Podle ankety Allensbachova institutu z roku 2006 83 % dotázaných uvedlo, že islám je fanatický, 71 % dotázaných považuje muslimy za netolerantní a 90 % uvedlo, že si pod slovem islám představí znevýhodnění a utiskování žen. Z tohoto úhlu pohledu je jasné, že tzv. islamofobie narůstá. Tři čtvrtiny obyvatel se domnívají, že islám a západní kultura nemohou existovat vedle sebe. Asi jedno až tři procenta v Německu žijících muslimů můžeme označit za skutečně radikální. Z pohledu statistik se tak dá očekávat více nebezpečí od německých pravicových extrémistů, kterých je početně více. Převažující většina muslimů se výslovně řídí německou ústavou a distancuje se od všech teroristických činů ve jménu islámu. Vědomé násilí a útoky proti nezúčastněným civilistům nemají v islámu žádné ospravedlnění.

Do konce 80. let se nikdo nezajímal o zájmy a potřeby německých muslimů. To ovšem nebyl výraz náboženské a kulturní tolerance, nýbrž vyjádření ignorance a lhostejnosti. Německá ústava a právní předpisy platí pro všechny občany stejně a nedovolují žádný náboženský výklad. Stát je povinen být nábožensky neutrální, čemuž např. neodpovídá věšení krucifixů v bavorských školách. Naopak žádosti muslimek na nošení šátků při vyučování byly vždy správnými soudy zamítnuty.

Nic nedokáže více rozvířit komunální debaty jako plánování výstavby nové mešity. Jen málokdy bývá výstavba mešit objektivně posouzena a je otázkou, zda nedochází k diskriminaci. Podobná diskriminace je pak na druhou stranu jedním z klíčových témat islámských fundamentalistů. Část politiků označuje, a to i skrytě, islám za ohrožení křesťanské kultury a svobodně-demokratické společnosti. Podobné názory pak posilují obavy a předsudky obyvatel. Podle studie univerzity v Erfurtu veřejnoprávní televize ARD a ZDF ve svém zpravodajství líčí islám a život muslimů z 80 % negativně. Téma terorismu a extremismu je pro všechny magazíny a talk-show velmi atraktivní. I zábavné pořady a filmy zprostředkovávají zkreslený obrázek o tureckých přistěhovalcích plný klišé a neznalosti. Mnoho mladých Turků kriticky

³⁰ SAUER, M., HALM, D. *Erfolge und Defizite der Integration türkeistämmiger Einwanderer*. Wiesbaden, 2009, s. 33.

reaguje na klišovitě zobrazení Turků a jejich národa v učebnicích a filmech. Právě jejich menšina bývá často zobrazena v souvislosti s vynucenými sňatky, vraždami ze cti, nebo jako ti, kteří nosí šátky, prodávají kebab a zvláště mluví. Potom nemůže být překvapením, jak moc negativně je islám vnímán.³¹

V posledních letech vzrostla výstavba reprezentativních mešit, což dokazuje, jak se Spolková republika Německo proměňuje v multikulturní společnost. Turečtí muslimové mají k dispozici 2500 budov, které většinou slouží nejen jako modlitebny, ale i jako prostory k shromažďování. Asi 150 budov můžeme označit jako klasické mešity. Jednoduché modlitebny jsou situovány ve dvorech domů, továren nebo skladů. Tyto mešity vznikly většinou v 70. a 80. letech v důsledku migrace dělníků z islámských zemí. S rozhodnutím integrovat mešity do běžných ulic proběhlo v minulých letech mnoho konfliktů, ve kterých se promísily debaty o výstavbě mešit s diskuzemi o významu islámu a obecných otázkách migrační politiky.³² První mešita na německém území byla jednoduchá dřevěná stavba s kopolí a jedním, 23 metrů vysokým minaretem. Vybudována byla v létě 1915 u Berlína v zajateckém táboře pro arabské a africké vojáky, kteří během první světové války bojovali v britské armádě. Po válce sloužila berlínským muslimům do roku 1924, než byla uzavřena kvůli riziku zřícení. Dva roky předtím byla založena první německá islámská obec, jež nechala zbudovat mešitu v berlínské části Wilmersdorf, která se stala centrem islámského života v Německu. Koncem druhé světové války byla těžce poškozena, avšak rekonstrukce probíhala až v letech 1996 – 2001.

V současnosti je dalších 200 mešit plánováno, nebo se již nachází ve fázi výstavby. Po šesti letech debat a plánování a třech letech výstavby byla koncem října 2008 postavena největší mešita v Německu - mešita Merkez v Duisburgu. Spolková země Severní Porýní-Vestfálsko a spolková vláda přispěly částkou ve výši 3,2 milionu euro. Sedm milionů euro vybrala muslimská obec. Mešita je vystavěna v osmanském stylu a má třicet čtyři metrů vysoký minaret. Na prostoru 2500 m² se nachází také knihovna a konferenční prostory a nabízí místo pro 1200 věřících. Nadšeným zastáncem projektu byl také samotný primátor Duisburgu Adolf Sauerland.³³ Nejbouřlivější debaty se vedou kolem pokračující stavby mešity v Kolíně nad Rýnem v městské části Ehrenfeld, která by měla sloužit jako centrální mešita Turecko-islámské unie pro

³¹ KESKIN, H. *Deutsch-türkische Perspektiven: Plädoyer für eine zukunftsorientierte Integrationspolitik*. Schwalbach, 2009, s. 54-72.

³² SPIELHAUS, R., FÄRBER, A. *Islamisches Gemeindeleben in Berlin*. Berlin, 2006, s. 81.

³³ KASPAR, A. *Moscheen in Deutschland: Wo der Muezzin ruft*. [online]. 2008 [cit. 10. 2. 2012].

Dostupný z WWW: <<http://www.stern.de/kultur/kunst/moscheen-in-deutschland-wo-der-muezzin-ruft-639937.html>>.

náboženství (DITIB). Budova by měla mít pět pater, 35 metrů vysokou kopuli a dva minarety, vysoké 55 metrů. Měla by poskytnout prostor 1200 věřícím. V další části budovy by měla být knihovna, konferenční prostory, obchody a podzemní parkoviště. V roce 2007 odmítli architekti postavit stavbu s nižšími minarety. Jeden z nich - Paul Böhm namítnul, že kancelářské budovy v okolí jsou ještě vyšší a mešita dobře zapadá do okolí. V roce 2008 byly představeny veřejnosti nové zredukované plány. Kolínská městská rada poté odhlasovala změnu územního plánu a vytvořila tak právní předpoklady pro výstavbu. Stavební povolení bylo uděleno v listopadu 2008. Položení základního kamene se účastnily na dva tisíce hostů, mj. turecký ministr práce a sociálních věcí Faruk Cerik. Podle ankety Kolínského městského věstníku se 35,6 % obyvatel města vyjádřilo pro stavbu bez omezení, 27,1 % žádalo snížení plánované velikosti a 31,4 % odmítlo stavbu mešity nezávisle na architektuře. Extrémně pravicové občanské hnutí Pro Kolín protestovalo proti výstavbě, zároveň vznikla petice občanů proti stavbě, avšak neuspěla díky množství neplatných podpisů. Také kolínská CDU se vyslovila proti stavbě.³⁴ V diskuzích o výstavbě této mešity v roce 2007 prohlásil spisovatel Ralph Giordano, že integrace ztroskotala. V této diskuzi šlo o více než o pouhou stavbu modlitebny, ukázal se vyhraněný názor široké veřejnosti proti integraci tureckých muslimů a začlenění muslimských staveb do německé kultury. Giordano mluví o koránu jako o knize plné strachu, popisuje muslimy v burkách jako lidské tučňáky. Turecká menšina a její životní styl je často vnímána většinou společností jen veskrze své náboženství.³⁵

³⁴ DITIB – ZentralMoschee Köln. In *Wikipedia: the free encyclopedia* [online], poslední aktualizace 12. 2. 2012 [cit. 18. 2. 2012]. Dostupný z WWW: <http://de.wikipedia.org/wiki/DITIB-Zentralmoschee_K%C3%B6ln>.

³⁵ Kölner Stadt-Anzeiger. *Giordano attackiert erneut Islamisten*. [online]. 2007 [cit. 19. 2. 2012]. Dostupný z WWW: <<http://www.ksta.de/html/artikel/1179819731440.shtml>>.

3 Romská menšina v České republice

Sinti, Olašů nebo moravští Romové, to je jen nepatrná část rozdílných pojmenování a označení skupin Romů, které naznačují, že mezi lidmi, kterým se v současnosti u nás říká Romové, existují nezanedbatelné rozdíly. Jiný žebříček hodnot, odlišný jazyk, kultura odívání a jiné tradice. Vedle těchto rozdílů, etnických a kulturních pak existují samozřejmě rozdíly společenské. Někdo docílí vyššího vzdělání, lepšího pracovního postavení, vyššího finančního ohodnocení, jiný přežívá na dně společnosti a potýká se s problémy, které s tím souvisejí. Mezi námi dnes žijí a pracují romští právníci, lékaři, sociální pracovníci a mnoho dalších vzdělaných lidí. Většinová společnost se však zajímá především o ten druhý konec romské společnosti, neboť je početnější, odlišnější a mediálně zajímavější. Pro majoritu se romská komunita tímto zúženým zájmem a znalostí skutečně stává „jedním pytle“ a její negativa převažují nad tím pozitivním, co do společného soužití přináší. Pro mnohé představuje roli obětního beránka, na kterého je poukazováno v souvislosti s většinou sociálních i ekonomických problémů a který je z mnohého obviňován, rostoucí kriminalitou počínaje a nepřijemnostmi s EU konče. Tato jedna část romské komunity se všemi svými charakteristikami, problémy a postavením se stává předlohou pro obraz modelového Roma, jehož jádro je tvořeno stereotypem a klišé, které je zprostředkované zkušenostmi a prezentací v médiích.³⁶

3.1 Historické milníky romského etnika

Pravlastí Romů je Indie. Jejich předkové náleželi z velké části k původnímu obyvatelstvu tohoto subkontinentu, které se i tělesně (mj. tmavší pleti) poněkud odlišovalo od většiny, jež nad ním později převládla. Jejich postavení v indickém kastovním systému prošlo jistým vývojem, který byl převážně sestupný. Již v jejich původní vlasti jim kočování pomáhalo uplatnit řemeslné dovednosti, zejména kovářské, ale i schopnost bavit publikum hudbou, tancem a různými kejklemi. Při nedostatku si vypomáhali, jak se dalo, mimo jiné žebrotou. Z Indie začali migrovat patrně za obživou. Jejich migrace trvala řadu staletí. Svou vlast opouštěli v jednotlivých vlnách, v Malé Asii a Egyptě se vyskytovali již více než tisíc let před Kristem. V současnosti je najdeme snad po celém světě. Do Evropy, kde jich zůstalo největší množství, doputovala první vlna před rokem 1000 přes dnešní Turecko, méně početný proud

³⁶ RAICHOVÁ, I. *Romové a nacionalismus*. Brno, 2001, s. 5.

dorazil ještě asi o sto let dříve přes Egypt a severoafrické pobřeží do Španělska. V současné romštině lze nalézt slova převzatá ze třinácti jazyků. Dá se z nich usuzovat, že se mnozí z nich delší dobu zdržovali v dnešním Íránu, ještě více slov převzali z řečtiny a z jazyků balkánských národů. Na Balkáně se také někteří brzy usadili natrvalo.³⁷

Romové přicházeli do Evropy přes Malou Asii a Balkán, tedy z částí, které patřily k tzv. Byzantské říši. Přítomnost Romů v Byzanci, potažmo i na evropském kontinentu můžeme s velkou mírou pravděpodobnosti předpokládat minimálně od 12. století (možná i podstatně dříve), ale nečekejme jednoznačné doložení tohoto předpokladu v historických pramenech. Pokud dobové písemnosti obsahují zmínky o lidu připomínajícím Romy, nelze s určitostí říci, zda se skutečně o Romy jedná. Historické údaje z 12. až 13. století, citované opakovaně různými autory jako zmínky o Romech, zůstávají nejisté. Dále Evropou postupovali Romové podél toku řeky Dunaje směrem do Panonské nížiny a do Uher. Ze 14. století se objevují první historické zprávy, které potvrzují přítomnost Romů v Uhrách. První historická zpráva o přítomnosti Romů na Slovensku pochází z roku 1322.

Za první ověřenou zmínku o Romech v českých zemích je považována zpráva ze Starých letopisů českých datovaná k roku 1416, dle okolností patrně pochází až z roku následujícího. Rok 1417 je tedy rokem, o kterém s jistotou víme, že Romové se již pohybovali na našem území. Pražský kronikář zaznamenávající počátky husitského hnutí píše stejně nelichotivě o táboritech jako o přechodně přítomných Romech v Praze. Z roku 1417 máme jejich přítomnost potvrzenou také ze Znojma a následující rok z Chebu.³⁸ Vcelku příznivé přijetí Romů v Evropě netrvalo dlouho, byli podezíráni, že špehují ve prospěch Turků, nebo byli nařčeni, že zakládají požáry. Podobně jako v jiných okolních zemích, i u nás jsou na základě mnoha královských nařízení vypovídání ze země, mučení, zabíjení, případně užívání k nuceným pracím. Dokonce na ně byly pořádány hony a zabít Roma bylo beztrestné, naopak jindy byli postihováni pouze ti, kteří se potulovali a dopouštěli se krádeží. Byly pořádány soudní procesy, děti byly dávány na vychování do neromských rodin. Obyvatelstvo často, i přes perzekuční výnosy, jejich přítomnost víceméně ochotně přijímalo, zčásti patrně ze soucitu a ze solidarity, zčásti proto, že dovedli být užiteční svým zbožím a službami, někdy se od nich daly výhodně koupit kradené věci. Dá se říci, že v Čechách a na Moravě byla

³⁷ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha, 2000, s. 13-14.

³⁸ HORVÁTHOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha, 2002, s. 11-14.

perzekuce Romů většinou mírnější, často sem prchali z okolních zemí.³⁹ Pronásledování u nás dosahuje jednoho z vrcholů v roce 1697, kdy císař Leopold I. v novém dekretu postavil Romy ve všech císařských zemích mimo zákon a prohlásil je za psance. Tak mohli být kýmkoliv na potkání beztrestně zabiti jako lovná zvěř. Pokud se Romové dostali do rukou justice, byli muži trestáni popravou, ženy a děti mučeny s trvalými následky. Nejvyšší intenzity dosáhlo u nás pronásledování Romů ve 20. letech 18. století, z této doby je doloženo 182 protiromských procesů. Romové měli zakázaný přístup do většiny evropských zemí, a tak se mohly romské skupiny v mnoha případech pohybovat pouze v bludných kruzích na daném území, než byly dopadeny. Takto se postupně budovaly kořeny hluboké nedůvěry romské minority k vládnoucí společnosti. Za této vypjaté situace se konstitovala romská komunita jako skupina pevně provázaná rodovými svazky.

Jednu ze zásadních změn v přístupu k Romům jako první z evropských panovníků učinila Marie Terezie, která pochopila, že popravy za potulku a vyhánění Romů z jedné země do druhé není řešením. Sama však také potřebovala určitý čas, než dospěla k tomuto názoru. Represe probíhaly i za dobu její vlády. Od roku 1761 přistoupila Marie Terezie k realizaci nového programu usazování a asimilace Romů. Tento projekt byl realizován především v Uhrách, Moravu zasáhl jen okrajově, Čechy vůbec ne. Podstata nového přístupu spočívala v postupném omezení romské migrace a usazování v nově budovaných koloniích. Pojmenování Cikán mělo být nahrazeno termínem Novomaďar nebo novorolník. Romové nesměli používat romštinu, nosit tradiční oděv, provozovat tradiční řemesla. Mladíci nad 16 let měli být povoláni k vojsku, děti oficiálně nesezdaných párů byly rodičům odnímány a dávány na převýchovu. Josef II. pokračoval v záměrech své matky, jeho snahy se již více dotkly Moravy. Rozhodl o usazování Romů na statcích tzv. náboženského fondu, tedy půdě odňaté zrušeným klášterům. Tak byli Romové na Moravě usazeni celkem ve třinácti obcích. V případě, že se Romové stali obyvateli obce, jejich děti získaly povinnost navštěvovat školu na rozdíl od předchozích staletí, kdy romské děti do obecních škol přístup vůbec neměly.

Období krátce po vzniku Československé republiky v roce 1918 nepřineslo zpočátku pro Romy žádnou zásadnější změnu. Nadále se proti Romům uplatňovaly rakousko-uherské právní normy. Od začátku 20. let se začínají objevovat petice

³⁹ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha, 2000, s. 15.

venkovských obcí volajících po přijetí zákona, který by nadále omezoval pohyb Romů, neboť drobná kriminalita části romské populace se nejvíce týkala právě venkovských oblastí. Zákon o potulných Cikánech z roku 1927 se vztahoval na kočovné Romy, tuláky a „osoby žijící po cikánském způsobu“. Tyto osoby měly v roce 1928 povinnost podrobit se soupisu, na jehož základě bylo vydáno asi 36 tisíc tzv. Cikánských legitimací, které sloužily jako průkazy totožnosti. Zákon dával možnost státní správě vyhlásit pro držitele Cikánských legitimací zákaz vstupu na určitá místa např. některých lázní nebo části měst. Zákonem byli postiženi především Romové žijící v Čechách a na Moravě. Většina Romů žijících na Slovensku totiž žila usazeně v izolovaných romských osadách a zákon se tam z velké části vůbec neaplikoval. Na druhé straně je první republika dobou, kdy někteří Romové získávají středoškolské i vysokoškolské vzdělání. Zákon o potulných Cikánech z roku 1927 přežil první republiku a byl zrušen až v roce 1950.⁴⁰

Na konci 30. let se do Československa přesídlila řada romských rodin, které přichaly z nacistického Německa a okupovaného Rakouska. Od roku 1940 bylo Romům zakázáno kočovat a bylo jim nařízeno usadit se buď v domovské obci, nebo v místě posledního pobytu. Ti z nich, kteří se nařízení odmítli podřídit, byli umísťováni do kárných pracovních táborů. Podle evidenčních soupisů, které násilné usazování provázely, se na území protektorátu nacházelo zhruba 7000 Romů. Téměř totožný počet potvrdil i následný soupis ze srpna 1942, během kterého byli Romové okamžitě děleni do dvou skupin: v první se octli ti, které četníci definovali jako osoby bez zaměstnání nebo osoby, na které měla být uvalena preventivní policejní vazba. Druhá skupina Romů pak byla pouze varována, že zanechají-li zaměstnání či projeví-li nechuť k práci, bude s nimi naloženo stejně. Výnos o potírání cikánského zlořádu se stal výchozím dokumentem nejen pro provedení soupisu, ale také pro zřízení tzv. cikánských táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Transporty do táborů probíhaly ve skupinách čítajících od několika desítek osob po skupiny větší než sto osob. Ze vzdálenějších míst byli tito lidé za četnické asistence hromadně transportováni po železnici. Oba tábory byly přeplněné a panovaly v nich špatné stravovací a hygienické podmínky. To vedlo až k vypuknutí tyfové epidemie.⁴¹ Ze zhruba sedmi tisíc protektorátních Romů byla ponechána na svobodě pouze mizivá menšina 300 osob, zatímco zbývající část se stala objektem nelítostného soustředování v táborech nucené koncentrace. Tam byli romští vězňové větším dílem vyhlazeni. Jenom v cikánských

⁴⁰ ŠULEŘ, P., et al. *Romové – O Roma*. Brno, 1999, s. 20-26.

⁴¹ UNUCKOVÁ, M. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná, 2007, s. 11-13.

táborech zahynulo přes 3000 mužů, žen a dětí, z toho 326 vězňů v Letech, 207 vězňů v Hodoníně a více než 2645 v Auschwitz-Birkenau. Neznámý počet příslušníků romské populace z protektorátu zahynul také v Auschwitz, Buchenwaldu, Ravensbrücku a dalších koncentračních táborech. Jistotou zůstává pouze to, že po osvobození se vrátilo do vlasti 583 bývalých vězňů.⁴²

Po druhé světové válce začalo do Čech přicházet množství slovenských Romů. Přicházeli z kulturně odlišného prostředí izolovaných romských osad a příchod byl spojen s přetrháním tradičních romských vazeb uvnitř komunity a navenek. Do Čech i na Moravu mířili Romové především v 50. letech. Izolace romských osad na Slovensku a především žádné vyhlídky do budoucnosti mezi místními obyvateli způsobily, že stěhování za prací do Čech mnozí vnímali jako jediné možné východisko. V říjnu 1958 schválil socialistický parlament Zákon o trvalém usídlení kočujících osob č. 74. Už ze samotné formulace zákona číší přístup, jenž v Československu panoval a který v mnohém přetrvává dodnes. My jako civilizovaní a řádní občané musíme pomoci zcivilizovat je. V tomto zákoně se praví: „Národní výbory poskytují osobám, které vedou kočovný způsob života, všestrannou pomoc, aby mohly přejít k usedlému způsobu života a působit výchovnými prostředky soustavně k tomu, aby se tyto osoby staly řádnými pracujícími občany. Kdo setrvá při kočovném způsobu života, přestože mu byla poskytnuta pomoc k trvalému usídlení, bude potrestán pro trestný čin odnětím svobody na 6 měsíců až 3 léta.“ V roce 1965 bylo na základě usnesení vlády rozhodnuto o „rozptylu“ romského obyvatelstva. Ve stejném roce vznikl Vládní výbor pro cikánské obyvatelstvo, jehož hlavním úkolem bylo zapojit všechny praceschopné Romy do pracovního procesu, zničit jejich osady a přesídlit jejich obyvatele. V žádné obci tak nesměl počet Romů převýšit 5 %. Na druhé straně se narušily tradiční sociální vazby uvnitř romské komunity. Tradiční romský jazyk a kultura byly označeny za přežitek a Romové byli vyzýváni k tomu, aby neučili své děti romsky.⁴³

Období let 1974 až 1989 bylo charakteristické zčásti změněným přístupem k romskému obyvatelstvu na základě státní koncepce jeho „společenské integrace“, tj. postupného sžívání s majoritní společností při určitém respektování jeho etnických specifíků. Cílem společenské péče o romské obyvatelstvo mělo být vytvoření předpokladů k postupnému dlouhodobému generačnímu procesu integrace a méně konfliktnímu soužití s ostatní společností. Důraz byl kladen na terénní práci a trvale opomíjená kulturní, etnická hlediska. Tehdejší řešení společenské problematiky

⁴² ŠULEŘ, P., et al. *Romové – O Roma*. Brno, 1999, s. 31.

⁴³ UNUCKOVÁ, M. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná, 2007, s. 14-15.

romského obyvatelstva v ČSR spočívalo v řešení stále se opakujících „úkolů spojených s problematikou bydlení, školní docházky, zaškolenosti v mateřských školách nebo zvýšením ekonomické aktivity“. V posledních letech komunismu se neustále jen předkládaly „soubory opatření“, harmonogramy a usnesení, které zůstávaly většinou jen deklarativními záměry, stejně jako jejich rozpracování na různé úrovně a stupně řízení, a skutečné snahy o řešení romské problematiky stagnovaly.⁴⁴

Listopad 1989 byl i v životě českých Romů velkým předělem. Přinesl jim – kromě toho, co přinesl všem občanům – navíc svobodu užívat svého jazyka a pěstovat svou národní kulturu, zakládat k tomu účelu a k prosazování jiných svých zájmů vlastní organizace. Romové hleděli do budoucnosti s velkými nadějemi. Záhy se však ukázalo, že Romové zatím nedokážou nových možností dostatečně využít. Jejich situace a postavení se ve svém celku nezlepšilo, došlo naopak k markantnímu zhoršení. Klíčem k pochopení změn, o které jde, je kontrast mezi komunistickým paternalismem a současným liberalismem s rysy anarchie. Skromná, ale pro politicky se nebouřícího občana vcelku „poklidná“ předlistopadová existence byla vystřídána pobytem na zdravém, „čerstvém“ vzduchu, kde se každý musí čile starat sám o sebe a nést následky svých činů nebo své nečinnosti (např. neplacení nájemného). Zkušenost, že mohou ztratit zaměstnání a že jim příslušný úřad hned nezajistí jiné, byla pro Romy doslova šokem. Do té doby platila pracovní povinnost a i ti, kteří se práci vyhýbali, jak mohli, odpracovali vždy alespoň tolik směn, aby nemohli být trestáni pro příživnictví. Kdo se choval jako dosud, byl většinou propuštěn a musel si zvyknout žít „na podpoře“. Změna režimu dále přinesla svobodu projevu, která ve svých důsledcích Romy silně poškozuje. Zejména tisk a televize přinášejí především zprávy sestavené tak, aby to vyhovovalo nepřilíh kulturní většině. Ta je ovšem proti Romům zaujata. Dnes jsou nejvíce populární zprávy prezentující Romy jako lidi, kteří jsou na šíru se zákonem i hygienou, kteří se štítí práce a neoprávněně pobírají vysoké sociální dávky, devastují byty a zanedbávají děti. Skinheadské násilí je jen onou příslovečnou špičkou ledovce, společnost je prosycena rasovou nenávistí.⁴⁵ K první hromadné násilné akci proti Romům došlo 1. května 1990 na Václavském náměstí v Praze, kde se soustředili přívrženci hnutí skinheads, kteří podnikli „trestnou výpravu“ na romské občany. Po této akci docházelo k rasově motivovaným útokům proti Romům také v Kladně, Plzni, Novém Jičíně a dalších městech. Jako projev rasové nenávisti můžeme označit i výrok soutěžící o titul

⁴⁴ DAVIDOVÁ, E. *Romano drom : Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc, 2004 s. 219.

⁴⁵ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha, 2000, s. 29-31.

Miss 1993 Magdalény Babické, kdy prohlásila, že jako prokurátorka hodlá vyčistit Ústí nad Labem od občanů „tmavší pleti“, nebo mediálně známější výroky Miroslava Sládka.⁴⁶

3.2 Právní postavení romské menšiny

Ačkoliv Romové žijí v Evropě po šest i více staletí, za etnickou nebo národnostní menšinu začali být považováni poměrně nedávno a v mnohých státech na toto uznání teprve čekají. Práva národnostních menšin začala být obecně v Evropě aktuální po skončení I. světové války, kdy vytvoření nových „národních“ států sebou přineslo uvědomění si existence početných národnostních menšin na jejich územích. Až do 80. let 20. století byli Romové pokládáni za odlišnou skupinu obyvatel, jejichž postavení se dá v některých směrech porovnat s postavením Židů. S ohledem na historické podmínky zaujímali Romové ve společnosti velmi nízké sociální postavení bez možnosti vstoupit do společenských a politických struktur většinové společnosti. Teprve po zkušenosti s nacistickým rasovým pronásledováním Židů a Romů začalo mezinárodní společenství klást důraz na zajištění individuálních lidských práv.

Prvním státem, který přiznal Romům právně zaručené postavení menšiny, se stalo v rámci bývalé jugoslávské federace Srbsko a Černá Hora v roce 1974. V ústavě byli Romové popsáni jako etnická skupina. O podobném přístupu lze hovořit také v Maďarsku, kde se Romům dostalo takového uznání ve druhé polovině 80. let. V komunistických režimech šlo pouze o formální uznání, nicméně vlády těchto zemí umožnily už tehdy např. práci zástupců Romů v Mezinárodní romské unii. Oproti tomuto formálnímu uznání stála politická praxe dalších komunistických režimů, směřující k násilné asimilaci Romů (např. tehdejší Československo). V západoevropských státech jsou Romové uznáváni za národnostní menšinu většinou v průběhu 90. let 20. století nebo za ni dodnes nejsou uznáni vůbec.

Pro Romy se při jejich snaze o uznání za národnostní menšinu staly klíčovými evropské dokumenty o postavení národnostních menšin – Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin a Evropská charta regionálních a menšinových jazyků. V otázce diskriminace Romů se situace zlepšila především přijetím určitých mechanismů vymahatelnosti práva a zřízením specializovaných evropských institucí. Uznání menšinových práv v evropských dokumentech předcházela deklarace Valného shromáždění OSN z roku 1992 o právech osob, náležejících k národnostním, etnickým, náboženským a jazykovým menšinám. Možnost uplatnění národnostních práv, ke

⁴⁶ NEČAS, C. *Historický kalendář: Dějiny českých Romů v datech*. Olomouc, 1997, s. 98-105.

kterým by byli Romové oprávněni podle legislativy v jednotlivých státech, naráží i na problém nedostatku statistických podkladů pro jejich realizaci. K romské národnosti se totiž oficiálně hlásí jen malá část z jejich příslušníků. Romové se dnes už většinou cítí být občany těchto států, v nichž žijí a romskou národnost často nedeklarují vzhledem k postojům majoritní společnosti a svým negativním historickým zkušenostem. Především důsledným uplatňováním antidiskriminačních předpisů lze v současné době postupně realizovat rovnost Romů s ostatními obyvateli, i když ani ty nemohou zcela změnit hluboké předsudky – hlavní brzdu v soužití, integraci romského a ostatního obyvatelstva.⁴⁷

Velkou pozornost věnovaly vláda i veřejnost romské otázce v roce 1997 v souvislosti s tzv. romským exodem, tj. s emigrací stovek Romů žádajících v cizině o politický azyl. Romové mířili nejprve do Kanady a poté, co se Kanada začala bránit zavedením vízové povinnosti pro občany ČR, do Británie. Situace byla pragmaticky vyřešena tím, že Britové (pod vlivem vlastní veřejnosti) kombinací několika fakticky diskriminačních opatření Romům tiše ztížili vstup do své země a možnost podání žádosti o azyl. K zakoupení letenek některé romské rodiny rozprodávaly všechn svůj majetek. Z nejvyšších politických kruhů byli Romové zpočátku poněkud podrážděně napomenuti, aby zanechali takovýchto „hříček a hrátek“. Když to nepomohlo, bylo jim přislíbeno, že se vláda bude jejich situací vážně zabývat a Romové byli vyzváni, aby neodcházel. V reakci na to byla přijata tzv. Bratinkova zpráva (Usnesení vlády České republiky č. 686 ze dne 29. října 1997). Romský exodus byl zastaven administrativně. K tomu, aby v této zemi měli Romové pocit bezpečného domova, bylo velmi daleko. Tuto náladu dobře vystihla televizní reportáž z Doveru. Romové, kteří tam uvízli, řekli reportérovi, že na návrat by nepomysleli „ani v nejhorším snu“. Na druhé straně majoritní společnost exodus popudil, jejich postoj byl: „Už abyste byli všichni pryč.“ Vzájemné nepřátelství narostlo.⁴⁸

V červnu 2000 byla přijata historicky první koncepce romské integrace – Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti. Koncepce byla unikátní v tom, že přicházela s návrhy řady vyrovnávacích opatření, která si dokázala obhájit před veřejností. Poprvé se také podařilo stanovit konkrétní úkoly konkrétním politickým představitelům (ministrům, místopředsedovi vlády, zmocněnci vlády pro lidská práva i přednostům okresních

⁴⁷ DAVIDOVÁ, E. *Právní postavení Romů v zemích Evropské unie*. Praha, 2005, s. 17-52.

⁴⁸ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha, 2000, s. 79-81.

úřadů), v případě nesplnění zadaných úkolů tak mohla být vyvozena politická odpovědnost konkrétních politiků. Česká vláda pak každoročně vypracovávala aktualizovanou koncepci romské integrace, ačkoli se později ukázalo, že každoroční aktualizace není nutná, neboť některé úkoly vytyčené v koncepci překračují horizont jednoho roku.⁴⁹

Na národní úrovni se dlouhodobě romskou integrací zabývají dva poradní orgány vlády – Rada vlády ČR pro národnostní menšiny a Rada vlády ČR pro záležitosti romských komunit. Rada je jediným meziresortním orgánem, jehož cílem je sjednocování integračních aktivit jednotlivých ministerstev ve vztahu k romským komunitám. Jako poradní orgán vlády však nemůže kontrolovat plnění úkolů v působnosti orgánů krajů a obcí. Rada prosazuje řešení romských záležitostí v rámci širě pojatých politik, které jsou v gesci jednotlivých resortů, a spolupracuje za tímto účelem s odbornými orgány jednotlivých ministerstev.

Dalším subjektem, který začal v roce 2008 působit v otázce romské integrace, je Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách. Agentura má na starost komplexní program pro integraci Romů a funguje jako koordinační orgán pro implementaci státní politiky romské integrace na lokální úroveň. Nositelem projektu je Úřad vlády ČR, konkrétně Odbor pro sociální začleňování v romských lokalitách. Hlavním záměrem Agentury je snižování a eliminace sociálního vyloučení v sociálně vyloučených romských lokalitách. Dílčími cíli je průzkum sociální a ekonomické situace obyvatel lokalit, definování jejich potřeb v oblasti vzdělání, zaměstnanosti, bydlení a sociálních služeb, vznik lokálních partnerství a především pomoc a odborné vedení při přípravě a realizaci lokálních strategií, směřujících k sociální integraci Romů. Snahou Agentury je stát se v budoucnu ústředním správním úřadem vybaveným většími dozorovými a kontrolními pravomocemi při prosazování romské integrace. V současnosti je připravován věcný záměr zákona o Agentuře pro sociální začleňování.

Současná Koncepce romské integrace na období 2010 - 2013 zahrnuje několik částí, mj. podporu romské kultury a jazyka, sociální vyloučení, vzdělávání, zaměstnanost, předlužení, bydlení, sociální ochranu, zdravotní péči nebo bezpečnostní aspekty romské integrace. Bezpečnostní aspekty romské integrace zahrnují problematiku pravicového extremismu a rasově motivované trestné činnosti

⁴⁹ *Nástroje překonávání sociálního vyloučení Romů v ČR* [online]. 2011 [cit. 3. 3. 2012]. Dostupný z WWW: <http://is.muni.cz/th/172125/esf_m/Blahoutova_Nastroje_prekonavani_socialniho_vylouceni_Romu_v_CR.pdf>.

a kriminalitu a další rizikové formy chování. Úkolem vlády je podporovat ve prospěch ochrany bezpečnosti Romů důslednou realizaci Koncepce boje proti extremismu, Strategie prevence kriminality 2008–2011 a Strategie pro práci Policie České republiky ve vztahu k menšinám pro období 2008–2012. Kromě toho je usilováno o rozšíření osvědčené praxe na lokální úrovni, kterou představuje sociální práce ve vztahu k obětem a svědkům trestné činnosti a dále program Romský mentor. Tyto nástroje mají zároveň sekundární pozitivní efekt na zaměstnanost Romů a budování pozitivních vzorů v romských komunitách. Pozornost vlády rovněž směřuje i k efektivnímu řešení problematiky užívání drog v sociálně vyloučených romských lokalitách.⁵⁰

3.3 Demografické charakteristiky romské menšiny

Romové měli při sčítání na počátku 90. let možnost deklarovat příslušnost k romské národnosti, otázkou však zůstává, jaká část romské populace této možnosti skutečně využila. Sčítání lidu tak vzhledem k použité metodě sčítání poskytuje informace pouze o Romech, kteří se k romské národnosti přihlásili a takto získané počty Romů v jednotlivých zemích se obecně považují za podhodnocené. Zjišťování národnostní nebo etnické skladby obyvatelstva patří z mnoha důvodů k nejobtížnějším úkolům sčítání lidu a získané výsledky potom neodpovídají reálné situaci. Zatajování vlastní etnické identity ve sčítání lidu se u romské populace stalo běžnou praxí. V České republice byl počet Romů, kteří pokládají za svůj mateřský jazyk romštinu, asi o čtvrtinu nižší ve srovnání s počtem Romů podle deklarované národnosti. 38 % Romů podle deklarované národnosti považuje za svůj mateřský jazyk češtinu.

V České republice žijí Romové převážně ve městech (80 %) a jejich největší podíl žije na severu a západě Čech a v průmyslových oblastech severní Moravy. Podle věkové struktury je romská populace velmi mladá a představuje tzv. progresivní typ. Děti mladší 15 let představují u romské populace přibližně 40 % z celkového počtu, zatímco u ostatního obyvatelstva se zastoupení dětí pohybuje v rozmezí 19-25 %. U romské populace připadá pouhých 7 osob starších 65 let na 100 dětí ve věku 0-14 let, u ostatního obyvatelstva je tento poměr 50/100. U romské populace se vzhledem k vysokému zastoupení mladých osob mužská nadúmrtnost tak výrazně neprojevuje a následně je zachována početní převaha mužů nad ženami i za celou populaci. K základním demografickým charakteristikám romské menšiny patří kromě zmiňované mladé věkové struktury vysoká úroveň plodnosti i úmrtnosti. Jako důvody tohoto nepříznivého stavu jsou uváděny špatná sociální situace a nepříznivé životní podmínky,

⁵⁰ KOCÁB, M. *Koncepce romské integrace na období 2010-2013*. Praha, 2010, s. 11-72.

těž pozdní vyhledání lékařské péče v případě zdravotních problémů dětí, což vede k vyššímu počtu náhlých a neočekávaných úmrtí. Romské ženy využívají k rození dětí celé reprodukční období, výjimkou nejsou sňatky uzavírané v nižším věku a především děti u Romů zaujímají v systému hodnot jedno z předních míst. K vyšší porodnosti romských žen často přispívá i sociální politika státu.⁵¹

Z výsledků dokumentu Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 je možné vyčíst, že v České republice žije 11 716 občanů, kteří se přihlásili k romské národnosti. Představitelé některých romských organizací však mluví o třech stech až třech stech padesáti tisících příslušníků romských komunit. Jak již bylo naznačeno, přihlášení se k romské národnosti při sčítání lidu nemůže být považováno za jediný, absolutní zdroj poznání o počtu občanů, kteří se subjektivně za Romy považují. Podle evidence bývalých národních výborů žilo v roce 1989 v České republice 145 738 Romů. Z prognóz provedených Katedrou demografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy vychází, že dnes by mělo v České republice žít okolo 200 000 příslušníků romských komunit. Jsou-li předpoklady autorů správné, je patrné, že v současné době žije v ČR asi 200 tisíc příslušníků romských komunit a lze očekávat, že do roku 2050, budou-li dodrženy základní předpoklady, kterými jsou především postupné zlepšování ekonomické a sociální situace, zvyšování životní úrovně a vzdělanosti romských žen i mužů, jejich počet nepřekročí hranici 300 tisíc.⁵²

3.4 Vzdělávání a výchova

Pro úspěšný vstup a setrvání dítěte v běžné základní škole je důležitá předškolní příprava, v jejímž průběhu dítě získá potřebné schopnosti, rozvíjí své kognitivní funkce, sociální a fyzické dovednosti. Absolvování mateřské školky není v České republice povinné, nicméně většina dětí v české populaci mateřskou školku absolvuje (94% z nich). V důsledku nižší účasti v předškolním vzdělávání vykazují romské děti nižší připravenost pro vstup a úspěšné absolvování povinné školní docházky v běžné základní škole. Selhávání romského dítěte v běžné základní škole z důvodu nedostatečné připravenosti v praxi nezdědka vyústí v přeřazení dítěte do školy určené pro vzdělávání

⁵¹ JAKOUBEK, M., BUDILOVÁ, L. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno, 2009, s. 215-230.

⁵² ZPRÁVA O STAVU ROMSKÝCH KOMUNIT V ČESKÉ REPUBLICE ZA ROK 2004. [online]. 2006 [cit. 4. 3. 2012]. Dostupný z WWW: < <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/archiv/zpravy/zprava-o-stavu-romskych-komunit-v-ceske-republice-za-rok-2004-20260/>>.

žáků se zdravotním nebo mentálním postižením, kde však dítě, jehož handicap tkví v sociálním znevýhodnění, není vzděláváno v dostatečně stimulujícím prostředí, v němž by mohlo dosáhnout co nejlepších výsledků vzhledem ke svému vzdělávacímu potenciálu.

Situace při umístění dítěte do mateřské školy není v současnosti jednoduchá pro všechny skupiny obyvatel ČR z důvodu nedostatečné kapacity těchto zařízení. V případě sociálně vyloučených romských rodin je znevýhodněním i bydliště ve vyloučené lokalitě, kde je dostupnost mateřských školek horší oproti běžnému prostředí. Svou roli v podílu romských dětí na předškolním vzdělávání hrají i postoje romských rodičů a nedocení významu předškolní přípravy pro budoucí úspěch dítěte v základní škole. Mateřská školka je stále vnímána jako určitý nadstandard s ohledem na to, že mnoho romských matek je v domácnosti a může zajistit péči o dítě bezplatně.

Mimo předškolního vzdělávání romských dětí v mateřských školách je další možností předškolní přípravy absolvování přípravného ročníku. Za tímto účelem jsou v některých regionech zřizovány přípravné třídy určené pro vzdělávání dětí se sociálním znevýhodněním. Výzkumné studie provedené v nedávné době však dokládají, že absolvování přípravného ročníku nenahradí dlouhodobější a intenzivní přípravu dítěte pro úspěšné zahájení povinné školní docházky probíhající v mateřských školách. Rizikovým trendem je také zřizování přípravných tříd při základních školách praktických. Tento jev je jednou ze vstupních bran segregace romských dětí, které často automaticky z rozhodnutí vlastních rodičů zahajují povinnou školní docházku v prvním ročníku praktické základní školy. Podle výsledků výzkumných studií provedených v minulých letech bylo doloženo, že se třetina romských dětí vzdělává v základních školách mimo hlavní vzdělávací proud. Pravděpodobnost, že začne romské dítě navštěvovat základní školu určenou pro vzdělávání žáků se zdravotním postižením, je u něho šestkrát vyšší, než je tomu u jeho neromských vrstevníků.

Jedním z inkluzivních nástrojů, který je běžně využíván při výuce znevýhodněných romských dětí, je asistent pedagoga pro děti, žáky a studenty se sociálním znevýhodněním. Jak dokládají výsledky studií provedených v minulých letech, působení asistentů pedagoga ve třídách má prokazatelně pozitivní výsledky a zvyšuje udržitelnost romských dětí v hlavním vzdělávacím proudu. Asistenti těmto dětem pomáhají zvládnout požadavky, které jsou na ně kladeny při výuce, pomáhají jim osvojit si snáze vyučovací jazyk, zapojují se i do komunikace s rodinou a pokud jsou asistenty Romové, působí jak na pedagogické pracovníky, kterým přibližují život v romské menšině, tak i na romské žáky, na které působí jako pozitivní vzor, ovlivňují

jejich vzdělávací dráhu a následnou volbu střední školy v kontextu jejich budoucího povolání. Středoškolské vzdělání je Romy vnímáno jako vstupní brána pro sociální vzestup a život za hranicemi sociálně vyloučených romských lokalit.⁵³ 80-85 % romské populace všech věkových kategorií má základní vzdělání, a to ještě získané ve zvláštních školách. Učební obory absolvuje úspěšně jen asi 8 % Romů, více mužů než žen (zpravidla se však jedná o dvouleté studium). Střední školy absolvuje přibližně 1,2 % romských absolventů a 0,3 % Romů absolvuje vysoké školy. Rodiče obvykle sami mají jen základní vzdělání, které absolvovali ve zvláštní škole, a předávají dál tento vzorec svým dětem. Romští rodiče zpravidla nevytvářejí na své děti takový tlak jako rodiče neromští (pokud se dítěti k něčemu nechce, romští rodiče ho k tomu většinou ani nenutí). Ke špatné školní docházce také přispívá řada dalších faktorů, např. pokud se v bytě rodiny netopí, nesvítí nebo pokud rodina nemá peníze na jídlo, potřeba vzdělání dětí se pro rodiče stane v takové situaci okrajovou záležitostí. Velké množství romských dětí z chudých rodin chodí do speciálních škol, což vede k tomu, že později nezískají kvalifikaci, která je potřebná pro úspěch na trhu práce. V současnosti ani často nenastupují do zaměstnání a stávají se rovnou závislými na dávkách státní sociální podpory.⁵⁴ Překážkou jsou i nižší profesní aspirace romských dětí a jejich rodičů. Téměř tři čtvrtiny z nich se chtějí věnovat určitým profesím, na které postačuje jen výuční list, pětina povoláním vyžadujícím maturitu a jen 8% má za cíl profese vyžadující vyšší vzdělání. Okruh povolání, které romské děti oslovují, je poměrně úzký. Nízké aspirace souvisí se slabším prospěchem romských žáků ve škole, poněvadž si uvědomují, že nemohou odejít na náročnější středoškolské obory. Ve svém okolí se také setkávají zpravidla výhradně s lidmi, kteří nemají dokončené vyšší vzdělání, jsou nezaměstnaní nebo pracují v nekvalifikovaných dělnických profesích, což opět u nich ovlivňuje volbu střední školy.

Vliv na odchod ze střední školy mají i další sociální faktory, mezi něž patří demotivující působení vrstevníků, kteří se nepřihlásí k dalšímu studiu a svým způsobem života demotivují vrstevníky, kteří do školy chodit musí. U dívek byla zmiňována sociální okolnost jako těhotenství a mateřství. Příčinou odchodu mohou být i ekonomické faktory, zejména náklady spojené s dojížděním, zadlužení rodiny, která se v důsledku nestabilní bytové situace stěhuje, což vede k odchodu dítěte ze školy. V některých rodinách dochází k nátlaku na dítě, aby co nejdříve nastoupilo na trh práce

⁵³ ZPRÁVA O STAVU ROMSKÉ MENŠINY V ČESKÉ REPUBLICE ZA ROK 2010 [online]. 2011 [cit. 4. 3. 2012]. Dostupný z WWW: < <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-v-ceske-republice-za-rok-2010-88326/> > .

⁵⁴ UNUCKOVÁ, M. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná, 2007, s. 17.

a tím získalo prostředky na obživu, nebo aby se dítě snažilo rychle emancipovat a být ekonomicky nezávislé na rodině.

Nízký počet romských absolventů středních škol se logicky odráží ve velmi nízkém počtu romských studentů vyšších odborných a vysokých škol. Určitým demotivujícím faktorem k přechodu romských absolventů SŠ na VOŠ a VŠ je dlouhodobost a finanční náročnost vysokoškolského studia a nejistota, zda se jim podaří školu úspěšně dokončit.⁵⁵

3.5 Romská menšina na trhu práce

Tradičními zdroji obživy Romů bylo zpracování kovů - kotlářství, kovářství, kovotepectví, zpracování kůží, kožešin a masa, krocení divokých zvířat, chov a obchod s koňmi, košíkářství a korytářství a samozřejmě provozování hudby, tance a zpěvu. Tato „řemesla“ byla tradičně spojena s kočováním. Romové jako zruční řemeslníci byli tradičně hospodářsky nezávislí. Velká část těchto řemesel byla spojena s kočovným způsobem života. Zavedení manufakturní a později tovární výroby učinilo romská řemesla nepotřebná, respektive neschopná konkurence. Tím u tohoto etnika docházelo k celkovému chudnutí s následnou sociální závislostí a z toho vyplývajícími asociálními rysy. Romové, zbavení svých tradičních zdrojů obživy, se začali živit převážně podomním obchodem, krádežemi a podvody. Záporný postoj ostatní populace byl znásoben nejen jejich odlišným vzhledem a jazykem, ale i způsobem života s jinými zvyky, které byly často hodnoceny negativně. Nízká úroveň vzdělání předurčuje Romy k nekvalifikované, málo podnětné a v blízké budoucnosti i hůře placené práci. V současné době jsou Romové skupinou, která je nejvíce postižena nezaměstnaností. Předsudky ostatních obyvatel a zevšeobecňování negativních zkušeností s některými Romy vedou k tomu, že Romové jsou z práce propouštěni mezi prvními, a bez ohledu na jejich osobní kvality a úsilí nejhůře získávají novou práci. Důsledkem je jen další zvýšení podílu Romů na kriminalitě a prohloubení jejich izolace.⁵⁶

Dnes se setkáváme se snahou některých aktivistů o zachránění tradičních romských řemesel, ale představa, že se rodina užívá pletením košíků či kování koní, je spíše úsměvná a navozuje vzpomínky na staré časy. V dnešní době tržního mechanismu, kdy se člověk bez vlastního přičinění a úsilí těžko uplatní, Romům nezbylo nic jiného než přejmout povolání od „gadžů“. Romové již pronikli do některých povolání

⁵⁵ ZPRÁVA O STAVU ROMSKÉ MENŠINY V ČESKÉ REPUBLICE ZA ROK 2010 [online]. 2011 [cit. 4. 3. 2012]. Dostupný z WWW: < <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-v-ceske-republice-za-rok-2010-88326/> > .

⁵⁶ RASMUSSENOVÁ, N. *Národnosti v České republice: základní informace*. Praha, 1993, s. 26-30.

v kvalifikovaných profesích, je jich však stále velmi málo. Důvodem je nízké vzdělání a Romové jsou tak nuceni přijímat hrubé, fyzicky náročné pomocné práce. Hrubá fyzická práce je přitom pro některé rody, zvláště hudebnické, a pro všechny Olachy tradičně nepřijatelná, ponižující. Romové mají obecně nízkou úroveň kvalifikace a pověst nespolehlivých pracovníků, což je větší měrou diskvalifikuje na trhu práce. Jsou začleněni na sekundární trh práce, kde jsou vystaveni vyššímu riziku nezaměstnanosti, ale také do šedé a černé ekonomiky, či závislosti na sociálním státu. Toto riziko je posilováno i rozsahem jejich rodin, rodovými vazbami a solidaritou uvnitř širokých rodin a horším zdravotním stavem tohoto etnika. Dle statistických údajů je pouze 53 % Romů ekonomicky aktivních. Většina se živí příležitostnou sezónní prací, kterou doplňují sociální dávky po dobu nezaměstnanosti. Tento jev není neobvyklý, práce tzv. „načerno“ je běžná. Státem poskytované sociální dávky jsou pro mnoho Romů výhodnější než minimální mzda, kterou by mohli dostat jako nekvalifikovaní dělníci. Proto je pak zcela racionálním rozhodnutím žádat spíše o dávky, než složitě hledat fyzicky velmi náročnou práci.

Důležité také je, že mnozí zaměstnavatelé nejsou ochotni Romy přijímat. Je to způsobeno jednak předsudky ze strany zaměstnavatelů, ale i jejich špatnými zkušenostmi z minulosti. Proto zde můžeme do jisté míry mluvit o diskriminaci romských pracovníků. Mnozí romští mladí lidé jsou konfrontováni s tím, že je zaměstnavatelé nepřijmou kvůli barvě pleti a nabývají pak pocitu, že vzdělání je k ničemu. Zejména dlouhodobá nezaměstnanost je velkou zátěží, neboť člověk po určité době ztrácí způsobilost být zaměstnán pro ztrátu kvalifikace, ztrácí pracovní návyky, získává zvyk žít ze sociálních dávek, upadne do sociální pasti. Častým problémem také je, že dlouhodobě nezaměstnaní mají většinou zdravotní handicap. U Romů je invalidních důchodců šestkrát více, než by odpovídalo jejich zastoupení v populaci. Pracovní neschopnost dospělých Romů je proto markantně vyšší. Čím těžší jsou poměry na trhu práce, tím horší jsou možnosti zaměstnat Romy. Jako pomocné řešení se Úřad práce snaží nabídnout rekvalifikační kurzy. Řada uchazečů o zaměstnání z řad Romů těmito rekvalifikačními kurzy projde, protože jsou motivováni skutečností, že po absolvování kurzu dostanou větší procento podpory v nezaměstnanosti. Po ukončení kurzu jsou však znovu konfrontováni s velkou mírou nezaměstnanosti, proto řešení není tak jednoduché.

Velmi nadějně je vlastní romské podnikání, kdy firmu zakládá Rom a jeho snahou je zaměstnat a nabídnout práci dalším Romům. Romské podnikání se nespécifikuje jenom na jednu oblast. S podnikáním Romů se můžeme setkat např.

v oblasti stavebnictví, úklidových prací, výkopových prací, v provozu zastaváren, restauračních zařízení a jiných činnostech. V Českém Krumlově je v celém okrese zaregistrováno 51 romských volných živností, přičemž 32 podnikatelů působí přímo v Českém Krumlově. Romští podnikatelé si najímají Romy bez kvalifikace na pomocné sezónní práce. V Českém Krumlově je i vyhlášená restaurace „Cikánská jizba“, kterou vlastní Rom.⁵⁷

Nezaměstnanost, velmi často dlouhodobá, je dnes trpkým, někdy také bez rozpaků přijímaným údělem většiny našich Romů. Oficiální statistika neexistuje, odhady odborníků se pohybují mezi 70 a 85 procenty. Jedním z důvodů je klesající poptávka po nekvalifikované práci, která je pro většinu Romů jediným reálným způsobem legální obživy. Velký vliv má i chybný systém sociálních dávek, který zvýhodňuje otce velkých rodin, žijících „na podpoře“, proti otcům zaměstnaným. Dokud to stát trpí, nedivme se Romům, že někdy berou dávky a současně pracují „načerno“. Chronické jsou dále stížnosti zaměstnavatelů a spolupracovníků na slabou pracovní morálku, nesolidnost a nespolehlivost romských zaměstnanců. Oprávněně jsou ovšem i stížnosti mnoha Romů na diskriminaci při přijímání do zaměstnání. Místo aby si zaměstnavatel ověřil solidnost uchazeče, např. vyžádáním posudku z předchozího pracoviště, prostě Roma odmítne.

Ještě závažnější, i když méně zřejmé, jsou však nepřímé důsledky nezaměstnanosti. Ty spočívají především v tom, že nezaměstnaný většinou tráví čas zahálkou, která ho postupně demoralizuje a bere mu zdravé sebevědomí, často také deprimuje. Nezaměstnaný přirozeně hledá jiné způsoby získání prostředků, jež jsou často parazitní: žebrota, drobné krádeže na úrovni přestupků i závažné trestné činy. Častá je dnes romská prostituce, kuplířství a prodej drog. Veřejnost na to vše reaguje zvýšením averze a upevněním předsudků proti Romům jako celku. Demoralizace člověka, který je bez zaměstnání čtyři roky, není ještě tak zlá jako úpadek toho, kdo nepracuje sedm nebo deset let. Musíme počítat s dalším vzestupem alkoholismu, se zvýšením psychické labilita a agresivity jednotlivců i skupin.⁵⁸ Běžní občané Romy vnímají jako lidi se sociálně-patologickým chováním. Tyto názory jsou dále upevňovány také mediálně konstruovanými obrazy o Romech, které v drtivé většině přinášejí negativní sdělení týkající se romské kriminality, zneužívání sociálních dávek apod. Tento neopodstatněný předpoklad vede k tomu, že jsou pak lidé „odpovídající“

⁵⁷ RAICHOVÁ, I. *Romové a nacionalismus*. Brno, 2001, s. 104-107.

⁵⁸ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha, 2000, s. 36-37.

nějakým způsobem jednomu z identifikačních znaků přirozeně vytlačování z trhu práce. Velká část argumentace těch, kteří chtějí stereotypní negativní obraz o Romech v mínění majoritních lidí rozbít, je založena na vyzdvihování pozitivních příkladů Romů, kteří dosáhli vysokoškolského vzdělání nebo mají prestižní povolání. Taková argumentace má však omezený efekt, končí obvykle v bodě, kdy jsou tyto příklady vnímány většinou, které jsou určeny jako výjimky potvrzující pravidlo.

Strukturální změny trhu práce jako důsledek sociální a ekonomické transformace země měly své dopady jak na většinové obyvatelstvo, tak přirozeně i na romskou populaci. Rozhodujícím rozdílem je fakt, že do roku 1989 drtivá většina Romů pracovala. Jako jedna z příčin se jeví skutečnost, že nemít zaměstnání bylo posuzováno jako trestný čin (nejčastěji příživnictví) Na druhé straně poměrně vysoké zaměstnanosti příslušníků romských komunit napomáhala socialistická společnost, která se „starala“ o své občany rovnocenně. Každému bylo vytvořeno pracovní místo a bylo mu tak umožněno pracovat. (existovalo tzv. právo a povinnost pracovat). Je zřejmé, že do takto fungujícího „trhu“ zapadali relativně bez problémů i Romové se zpravidla nízkou kvalifikací. V převážné většině pracovali ve velkých průmyslových podnicích či ve venkovských zemědělských družstvech. Ženy obvykle pracovaly jako uklízečky, šičky či pomocnice v kuchyních, pokud nebyly režimem trpěny jako ženy v domácnosti, kde setrvaly ve statusu žen na mateřské dovolené z důvodu často opakovaných těhotenství. Pracovní místa přinášející pravidelný příjem a relativně štědrý systém sociálního zabezpečení k vícečetným rodinám, pochopitelně vytváří u příslušníků romské komunity sentimentální až nostalgický vztah k minulému režimu.

Někdy se vyskytne tzv. neregistrovaná nezaměstnanost, kdy důvodem pro neregistraci na Úřadu práce je ostýchavost, až strach z jednání s úřady obecně, ale i nedůvěra v úřady práce, konkrétně v institucionalizovanou pomoc při hledání zaměstnání. V roce 1997 byl podíl Romů na dlouhodobé nezaměstnanosti třikrát vyšší (44 %) než u ostatních uchazečů (14 %). V roce 2002 přináší výzkum internetnických vztahů informaci o podílu romské komunity na dlouhodobé nezaměstnanosti dokonce čtyřikrát vyšším než u majoritní populace. Do kategorie dlouhodobě nezaměstnaných spadá 75 % nezaměstnaných Romů a okolo 30 % nemá práci více jak 4 roky. I jedinci v mladším produktivním věku mají podobně omezené šance na získání pracovního uplatnění jako pracovníci starší, či dokonce horší v důsledku nulové pracovní zkušenosti. Paradoxně ani vyšší vzdělání (vyšší kvalifikace) nehraje v důsledku diskriminačních praktik žádnou roli.

Co se týká zaměstnávání Romů, je zřejmé, že sezónní a příležitostné práce (zejména ve stavebnictví) jsou nejčastější a mnohdy i jedinou formou zaměstnání. Z dlouhodobé perspektivy jde ale o nevyhovující řešení. Dočasné sezónní práce totiž znamenají časté odchody a návraty do registrů úřadů práce (tedy opakovanou nezaměstnanost spojenou se zvýšenými administrativními náklady) a zároveň je tato forma zaměstnávání svázaná s větší životní nejistotou vycházející jak z nejistoty pracovního místa, tak pravidelného příjmu z něj. Mírně zvýšené příjmy v létě (v sezoně) však nedokáží kompenzovat často nulové příjmy v zimě (úspory jsou utopí).

Sezónní práce jsou často prováděny bez náležitých pracovních smluv, a pracovníci se tak pohybují v oblasti šedé ekonomiky. Pro Romy je však práce v šedé ekonomice obvykle jedinou možnou reakcí na diskriminující trh práce. Zaměstnavatel přitom jedná nelegálně, vyhýbá se odpovědnosti i jakýmkoli závazkům vůči zaměstnanci, není vázán zákoníkem práce. Pracovní vztah může být kdykoliv ukončen, přičemž následky tohoto vysoce flexibilního a nechráněného pracovního vztahu nese především zaměstnanec. Problematickým rysem zaměstnávání „načerno“ je i fakt, že takto zaměstnávání lidé jsou obvykle málo informováni o dlouhodobých sociálních dopadech tohoto způsobu obživy. Např. neexistuje způsob, jak se bránit situacím, kdy je vykonaná práce odměněna nižší než slíbenou mzdou, nebo není zaplacená vůbec, neexistuje ani způsob, jak kompenzovat pracovní zranění.

Není ovšem výjimkou, že jedinec pracuje „načerno“ a paralelně je registrován na úřadu práce, z čehož mu plyne sociální příjem, zdravotní a sociální pojištění. Odhadem tuto strategii využívá až 30 % registrovaných nezaměstnaných, nejvíce jedinci se základním vzděláním. Nelegitimita takového jednání se projevuje zejména v negativních postojích většinové populace, která pochopitelně odmítá solidarizovat s příslušníky skupin, kteří dle jejich pohledu volí sociálně nepřijatelná řešení. V rámci romské komunity samotné dochází k nárůstu soutěživosti jako důsledku narůstající konkurence v rámci marginalizované romské pracovní síly, kdy paradoxně dochází k boji o místa na neoficiálním trhu práce, přičemž soutěž o místa na oficiálním trhu práce je jaksi ponechána stranou jako v podstatě nedosažitelná (či jen výjimečně dosažitelná) meta.

V posledních letech se navíc konkurenční skupinou na oficiálním, ale především na neoficiálním trhu práce stávají dělníci přicházející ze zemí ležících východně od našich hranic, kteří přijíždějí do České republiky za prací. Jsou ochotni pracovat za nižší výdělky než Romové, a tak tlačí mzdy ještě více směrem dolů. Práce „načerno“ napomáhá udržovat pracovní návyky a kontakt se světem práce, avšak za cenu

nelegitimity takového řešení a za cenu dalšího strukturálního znevýhodňování této pracovní síly. Získané kompetence a pracovní dovednosti v rámci šedé ekonomiky vedou k otevírání cest na oficiální trh práce s chráněnými pracovními úvazky spíše výjimečně, roli zde hraje zejména osobní dlouhodobější kladná zkušenost zaměstnavatele s konkrétním zaměstnancem. Ten pokud se „osvědčí“, zpravidla právě v rámci práce „načerno“ bez smlouvy, má někdy možnost získat oficiální pracovní smlouvu.

Co se týká zaměstnávání příslušníků romské komunity ve veřejné sféře, existují speciální programy, kdy jsou na základě koncepčních snah o integraci a emancipaci romské komunity plánovitě vytvářena pracovní místa. Směřují především do sociální sféry (romský poradce, terénní sociální pracovník), do sféry školství (romský pedagogický asistent), někdy i do bezpečnostní sféry (např. policista). Motivem je přesvědčení, že působení Romů na těchto pozicích by mělo napomoci procesu integrace romských komunit a zlepšit komunikaci mezi většinovou společností a minoritou. Získání kvalifikace pro dané pozice je hrazeno státem nebo různými občanskými sdruženími a nadacemi, nicméně ne vždy jde o efektivní počiny ve smyslu kvality následně odváděné práce včetně profesionálního přístupu pracovníka.

Diskriminace romské populace na pracovním trhu je v současnosti poměrně často zmiňovaným problémem a sami Romové pojem diskriminace nezdědka používají k popisu svých zkušeností. Na straně zaměstnavatelů jsou diskriminační procesy většinou opřeny o jakési „obecné povědomí“ špatné zkušenosti s pracovní morálkou romských zaměstnanců, méně již o přímou zkušenost s ní. Diskriminace je tak podpořena jistou sociální distancí zaměstnavatelů od kategorií pracovníků, jež jsou obecně považovány za špatnou pracovní sílu. V jiných případech jde vyloženě o širší rasisticky či kulturně podložené stereotypy o odlišných pracovních vzorcích romského etnika. Výsledkem je odmítání romských žadatelů o práci, a to mnohdy velmi nevybíravým způsobem, aniž by se zaměstnavatelé snažili zastřít své etnické stereotypizující a diskriminující jednání. Deficit antidiskriminačních opatření i malá snaha o jejich posílení a důsledné prosazování jsou zřejmé. Alarmující je zejména skutečnost, že ti romští uchazeči práci, kteří mají patřičnou kvalifikaci a jsou skutečně motivováni vstoupit na trh práce, se rovněž stávají obětí předsudků a stereotypů ze strany zaměstnavatelů. To se projevuje jako problematické především v případě příslušníků mladé generace nově vstupujících na trh práce, jimž se tak v podstatě uzavírají životní šance a bez jakékoli pracovní zkušenosti jsou de facto odkázáni do závislosti na sociálních transferech. Tato zkušenost přirozeně nepříznivě ovlivňuje

jejich sebevědomí i důvěru ve vlastní schopnosti, a tudíž i další případné snahy o zlepšení situace. Tím se bludný kruh sociálního vylučování uzavírá.

Úloha aktivní politiky zaměstnanosti (APZ) ve vztahu k romské komunitě je značná, nicméně účast v programech, stejně jako jejich efektivita je většinou nepostačující. V roce 2002 se programů APZ účastnilo jen 7 až 12 % Romů ve věku do 55 let. Zpravidla jde o zařazování romských uchazečů do programu veřejně prospěšných prací, případně rekvalifikací. Více než 60 % uchazečů pak uvedlo, že jim zkušenost z programu APZ příliš, či vůbec nepomohla, pokud jde o další pracovní uplatnění.⁵⁹

Nízká mobilita je problémem trhu práce v České republice obecně. Trh s byty je silně regulován, a tak se bydlení v oblastech s pracovními příležitostmi hledá nesnadno. V důsledku jsou nezaměstnaní uvězněni v ekonomicky postižených oblastech, což disproportčně postihuje Romy, kteří jsou tradičně silně zastoupení v severních Čechách a jiných neprosperujících oblastech. Ačkoliv jsou Romové často považováni za tradičně mobilní, ve skutečnosti čelí více překážkám vůči mobilitě než majorita. Romové jsou ekonomicky závislí na rodinných sítích, a tak se jen výjimečně stěhují jinam než k příbuzným. Když už se Romové stěhují, není to za lepší práci, ale z důvodu ztráty současného bydlení, a tak končí v neprosperujících oblastech, kde je bydlení dostupné, avšak práce vzácná.⁶⁰

3.6 Úroveň bydlení romské komunity a přístup k němu

Přístup k bydlení a jistota bydlení představují důležité podmínky uspokojování základních lidských potřeb a úroveň bydlení je zároveň jedním z ukazatelů kvality života. Charakter lokality, kterou si lidé volí k bydlení nebo ve které jsou z různých důvodů nuceni bydlet, vypovídá mimo jiné o jejich postavení na stratifikačním žebříčku. Zároveň může charakter sociálně homogenní lokality podporovat, nebo naopak limitovat rozvíjení dalších životních šancí a vedle toho ovlivňovat podobu kulturního a sociálního kapitálu obyvatel těchto lokalit. Problém bydlení příslušníků romských komunit je výsledkem kombinace jak osobité kultury, tak sociálního vyloučení, které je, nejen v oblasti bydlení, hlavním motorem propadu velké části romské komunity do chudoby. Sociálně vyloučené lokality se mohou stát živnou půdou

⁵⁹ ŠIMÍKOVÁ, I., VAŠEČKA, I. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno, 2004, s. 16-54.

⁶⁰ HŮLOVÁ, K., STEINER, J. *Romové na trhu práce*. [online]. 2005 [cit. 9. 3. 2012]. Dostupný z WWW: <<http://www.kellogg.northwestern.edu/faculty/steiner/html/laborczech.pdf>>.

pro vznik patologických způsobů chování.⁶¹ Současný způsob bydlení Romů v Čechách a na Moravě po migraci ze Slovenska v poválečných letech byl a je plný problémů. Romské rodiny přišly najednou mezi ostatní, do rozptýleného osídlení se zcela jinými životními podmínkami, na něž však, zejména v bydlení nebyly zvyklé a neuměly je zpočátku vhodně využívat. Oproti Slovensku, kde největší koncentrace Romů je převážně v romských osadách, existuje naopak v České republice patrně jejich větší rozptýlení a tím i vyšší předpoklad k výraznějším změnám způsobu života. V novém českém či moravském domově se poprvé Romové dostali do rámce celospolečenského bytového systému, kdy se jim na jedné straně otvírá možnost kontaktů s majoritním prostředím a jeho některými výhodami, ale na druhé straně vyvolává i nutnost přizpůsobit se alespoň do určité míry zde již existujícím poměrům.

V Čechách a na Moravě jim často národní výbory přidělovaly byty ve velmi špatném technickém stavu, nedostatečně vybavené. Nacházely se ve starší zástavbě, ale také v různých ubikacích, až později i na sídlištích. Pro romské bydlení je typický obvykle větší počet lidí v bytě nejen vlastní rodiny, ale i častější přítomnost nebo návštěvnost příbuzných a přátel. Souvisí to s dlouho přežívajícími rodovými vztahy, s jejich široce rozvětvenou extenzivní rodinou a se specifickým systémem a pojetím příbuzenství. Průměrná romská rodina potřebuje především velkou kuchyni a případně obývací "společenskou" místnost, kde se všichni shromažďují a kde spí, zatímco zbývající místnosti zůstávají třeba prázdné. Způsob bydlení a rodinného života značné části Romů je dodnes v určitých směrech odlišný od průměru ostatního obyvatelstva: neizolují se ve svých bytech, jsou nejradyji pohromadě (na rozdíl od stále vzrůstající tendence většiny neromských rodin mít pro každého člena rodiny, nebo alespoň děti samostatnou místnost, byť sebemenší), což je značně odlišné od běžného způsobu a požadavků na bydlení většinové společnosti. Část slovenských Romů, která osídlila pohraničí českých zemí, bydlela často rozptýleně po jedné nebo několika rodinách ve vesnicích. Zkušenosti z poválečných let ukázaly, že právě v malých vesnicích v pohraničí nejsou podmínky pro ně příliš příhodné. Byly jim zde mnohdy přidělovány ty nejhorší domky, o nichž se předpokládalo, že je tato rodina buď třeba zničí nebo že odejde jinam. Tento přístup ovšem správný nebyl. Zkušenosti dále ukázaly, že bylo nevhodné „usazovat Romy“ do izolovaného prostředí, kde v okolí žijí třeba jen jedna či dvě rodiny, ale že je lepší umožnit jim bydlení v lokalitě, v níž je možnost kontaktů s větším počtem lidí. Proto obvykle nevyhovují pohraniční vesnice se státními statky a

⁶¹ ŠIMÍKOVÁ, I., VAŠEČKA, I. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno, 2004, s. 95.

s rozptýleným osídlením, kde jsou další romské rodiny příbuzných či známých od sebe vzdáleny. Romové se zde cítí osamoceni, což mělo obvykle negativní důsledky, psychické pocity vytrženosti a nespokojenosti, které vyústily často v rozhodnutí odejít z tohoto prostředí.⁶² Za použití Macurovy typologie můžeme identifikovat následující typy charakteristických romských urbánních sídel, která vznikla na území Česka v období socialismu: Roztroušená chudá obydlí umístěná převážně ve staré chátrající městské zástavbě, což bylo mimo jiné zapříčiněno i tím, že Romům byly často přidělovány byty v těchto zónách, někdy jako byty nižší kategorie nebo jako prostornější byty, které odpovídaly početnosti jejich rodin. V kombinaci s přirozenou migrací tak někdy docházelo k vytvoření koncentrací Romů v určitých městských částech (např. Nusle, Žižkov, Karlín a Libeň v Praze). Satelitní sídliště na okrajích větších měst, kde bylo uměle sestěhováváno větší množství romských rodin a kde se již v období socialismu začal projevovat úpadek. Představitelem tohoto typu je Chánov, sídliště ze třinácti panelových domů na periferii severočeského Mostu vystavěné v roce 1978. Větší soustředění Romů na periferiích měst v málo kvalitní zástavbě, zpravidla v dělnických koloniích z minulého století, které však za socialismu ještě neměly charakter slumů (např. Bedřiška - Mariánské Hory, Prostějov - kolonky u Svaté Anny, Kolonka - Semily).

I v transformačním období 90. let zůstaly uvedené typy sídel zachovány. Přitom v důsledku kumulace dalších faktorů (mimo jiné relativní zchudnutí obyvatel, přirozené zvyšování populace demografickým vývojem a zánik státního systému přidělování bytů) se periferní koncentrace začaly na mnoha místech propadat do kategorie periferních slumů a nově zbudovaná satelitní sídliště (Chánov) podléhala postupnému procesu devastace a úpadku. Transformace přinesla důležité změny i pro roztroušená obydlí ve staré městské zástavbě. Zde můžeme pozorovat intenzivní pohyb několika směrů. Jde o vytěsňování Romů ze starší zástavby, zejména z center měst a jiných lukrativních oblastí, které může mít i podobu nucené migrace z městských celků na venkov. Současně však dochází k nárůstu koncentrace Romů v bytech a v domech nárůstem rodin či přestěhováváním příbuzných a jinými faktory a k vytváření nových enkláv v rozsahu ulic či čtvrtí. V období transformace, zejména ve druhé polovině 90. let, se dále objevuje jako podstatný a pokud jde o jeho dimenzi i nový fenomén, a to vznik podstandardních sídel, podle Macurovy typologie „nových ghatt“, která jsou financována orgány místní správy v rámci řešení určitých společenských problémů

⁶² DAVIDOVÁ, E. *Romano drom : Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc, 2004 s. 176-177.

a která se obvykle se nacházejí na okrajích měst. Vznik těchto sídel souvisí s budováním tzv. holobytů. Zpravidla nejde o domy nově postavené, ale spíše o starší (někdy rekonstruované) objekty sloužící dříve jiným účelům. Jejich společným znakem je, že jsou vystavěny a provozovány obcemi, resp. jinými subjekty z jejich pověření. Přestěhování či nastěhování se do těchto sídel není ve většině případů otázkou svobodné volby, takže jde do jisté míry o nucenou koncentraci. Jiným typem sídla, které se objevuje v období transformace častěji, jsou nouzová obydlí. Nouzová obydlí však představují ve srovnání s výše uvedenými podstandardními sídly méně charakteristický fenomén. Jednak nejsou příliš četná a jsou zpravidla dočasnou reakcí na vnější události (např. osada Liščina v Ostravě).⁶³

Pro romskou komunitu je charakteristická tzv. rezidenční segregace, tedy prostorová koncentrace příslušníků romské komunity v určitých lokalitách, kde příslušníci romské komunity představují velké procento z celku. Jde o vytvoření větších, poměrně jasně ohraničených městských částí, kde je soustředěno chudé minoritní obyvatelstvo, což naznačuje defektní vývoj. Koncentrace chudých skupin obyvatel dlouhodobě stojících mimo oficiální pracovní trh v určitých lokalitách velice rychle vede k tzv. kultuře chudoby, která má svá specifická pravidla. V těchto lokalitách je velká část romské komunity soustředěna v určitých typech domů a bytů. Jde o stářím sešlé a absencí péče města zdevastované, zchátralé obecní domy z období průmyslového rozvoje bytů nižších kategorií nebo mají podobu bydlení v holobytech. Manipulativně tak vznikaly shluky rodin, v nichž stále vzrůstá podíl romské menšiny. Velké množství příslušníků romské komunity žije v těchto segregovaných lokalitách v bytech, jež jsou v majetku města a tak nemá v podstatě žádnou možnost se z této lokality vymanit, i když v ní osobně bydlet nechce. Velmi typickým jevem pro romskou komunitu je soužití dvou až tří generací, což v praxi znamená koncentraci např. deseti lidí v dvoupokojovém bytě, zřídka první kategorie. Tato situace samozřejmě zapříčiňuje další negativní projevy, jako je nedostatek osobního a intimního prostoru pro každého člena domácnosti, nedostatek prostoru k učení či hraní v případě dětí, zhoršené hygienické a zdravotní podmínky a celkově vede k životnímu standardu hluboko pod průměrným standardem společnosti. Velký počet osob žijících ve společné domácnosti se samozřejmě odráží i ve výši poplatků za služby, která je součástí nájemného, což nájemníci často řeší nepřihlašováním lidí, kteří v bytech skutečně bydlí, což opět tyto lidi bez trvalého pobytu znevýhodňuje.

⁶³ VÍŠEK, P. *Romové ve městě*. Praha, 2002, s. 13-14.

Typickými domy, které obývají ve vysoké koncentraci příslušníci romské komunity, jsou domy s vysokým počtem bytů (nejčastěji tzv. pavlačové domy), které se spravují jako celek, a proto se např. poplatky za služby vypočítávají za celý dům a rozpočítávají se mezi jednotlivé domácnosti. Roční vyúčtování i při vysokých zálohách pak dosahuje horentních sum, které domácnosti ve většině případů nejsou schopny ze svých příjmů hradit a vznikají jim tak dluhy spojené s užíváním bytu, které mohou vést až k ukončení nájemních smluv. Neprůhledné praktiky některých institucí, které tyto obecní domy spravují, a nejednotná bytová politika obcí situaci velmi zhoršuje. Dluhy na nájemném a službách spojených s užíváním bytů, ale mnohdy také diskriminační praktiky některých pracovníků bytových odborů a kancelářů, které byty spravují, vedou k uzavírání nájemních smluv na dobu určitou. Konečné řešení, po němž už následuje pouze „vyhození na ulici“, představují tzv. holobyty. Jde o poměrně nový fenomén, který má „řešit“ problematiku „neplatičů“. Ve skutečnosti pouze lidem, kteří se mnohdy z objektivních sociálních důvodů a v důsledku neprůhledných praktik příslušných institucí dostali do nepříznivé životní situace, uzavírají cestu zpátky, a tak je nevratně ze společnosti vylučují.

Mezi Romy převládají čtyř- až pětičlenné domácnosti, které dohromady vyčerpávají téměř polovinu (46 %) z celku sledovaných domácností. Uvažujeme-li o možném přelidnění romských bytů, pak stojí za pozornost, že u poloviny bytů najdeme 5 a více osob, ovšem např. ve 14 % bytů Romů již nalezneme 7 a více osob. Mezi majoritou je pak nejčetnější kategorií dvoučlenná domácnost (30 %) a tří- a čtyřčlenné domácnosti (25 % a 22 %). Průměrná zalidněnost bytu odpovídá u Romů 4,7 osoby, u majority pak 2,9 osoby, rozdíl tedy odpovídá zhruba dvěma osobám „navíc“ u romských domácností. Z údajů o poloze bydliště je patrné, že největší podíl (62 % Romů) obývá „vnitřní města“, tedy většinou starší obytné čtvrti obepínající centra měst. Další třetina (32 %) bydlí na periferii a konečně zbylých 6 % žije v centrálních částech měst. V části sledovaných měst žijí silné podíly romských respondentů (více jak 75 %) ve vnitřním městě (v Praze, Vsetíně, Ostravě a Brně). V další skupině měst naopak nalézáme vysoké podíly romských respondentů (více než polovinu) bydlících na periferii (v Českém Krumlově, Pardubicích a Uherském Hradišti). Relativně nejvyšší podíl Romů obývajících centrum města (18 %) najdeme v Brně. Nekvalitní byty, chátrající domy, druhořadá úroveň služeb, problematické školy, vyšší riziko ohrožení na ulici, šed' a smutek veřejných prostorů, to jsou jen některé z průvodních znaků lokalit, jež bývají Romům domovem. Majorita častěji obývá rodinné domky (9 % oproti 4 % u Romů) a do jisté míry také sídlištní byty (38 %

proti 33 % u Romů). Romové naopak častěji obývají klasické víceposchodové bytové domy a substandardní typy obydlí (tedy holobyty a ostatní přízemní substandardní zástavbu).

Z hlediska vztahu k bytu neboli držby je příznačný vysoký podíl užívání nájemních bytů (Romové 78 %, majorita 58 %). Mezi Romy pozorujeme jen nízké podíly užívání družstevních bytů (6 %), bytů v osobním vlastnictví (5 %) a bytů ve vlastních rodinných domech (4 %). Užívání bytu bez jakýchkoli dokladů „přiznalo“ jedno procento Romů, nelze vyloučit, že do této kategorie spadá až 5 % romské komunity. Romové častěji bydlí v horších bytech, zhruba pětkrát častěji obývali byty III. kategorie a přibližně 13x častěji byty IV. kategorie v porovnání s majoritou.⁶⁴

Romové jsou častými klienty bytových odborů příslušných městských úřadů, kde žádají o tzv. „sociální byty“. V případě, že splňují požadovaná kritéria pro přidělení takového bytu a nedostanou jej, mají pocit diskriminace, myslí si, že byty se přidělují pouze „gadžům“. Úředníci se ale setkávají i s případy, kdy se do role klienta čekajícího na přidělení bytu dostane ne-Rom a když mu není v žádosti vyhověno, pak má pocit diskriminace a domnívá se, že byty se přidělují pouze Romům. Zdánlivě nejjednodušším, nejlevnějším, nejrychlejším a pro veřejnost nepřijatelnějším řešením je izolace Romů pod heslem „ať si žijí po svém, ale ne mezi námi“ ve zdevastovaných bytech, protože jiné si nezaslouží. Občané majoritní společnosti se bouří proti výstavbě holobytů v jejich okolí, nechtějí mít v sousedství „spodinu společnosti“. Tento problém je pak řešen výstavbou za městem. To je patrné na příkladu Chánova. Je to malé sídliště na periferii severočeského Mostu, třináct panelových domů, ve kterých se v současnosti nachází 300 bytů. Do Chánova byli vystěhováni Romové ze starého Mostu. Protože tamější obyvatelé neplatili nájemné, úřady se rozhodly strhávat část nájemného přímo ze sociálních dávek. Životní podmínky v Chánově jsou tak zoufalé, že většina Romů by se chtěla odstěhovat.

Jednou z pozitivních možností řešení v oblasti bydlení by byla výstavba chráněného bydlení. Na výstavbě nových bytů by se měli podílet jejich budoucí obyvatelé, aby k novým bytům získali vztah a lépe se o ně starali. Byty by měli být projektovány s ohledem na tradiční způsob bydlení Romů s velkou obytnou kuchyní, kde by se odehrával veškerý společenský život.

⁶⁴ NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*. Praha, 2003, s. 141-150.

Dalším problémem jsou podmínky, ve kterých Romové žijí. Sem patří již zmiňované špatné hygienické podmínky, např. v místnostech se tvoří plíseň a domy jsou podmáčené.⁶⁵

⁶⁵ RAICHOVÁ, I. *Romové a nacionalismus*. Brno, 2001, s. 108-110.

4 Tvůrčí část

4.1 Komparativní případová studie

Cílem komparace je najít a popsat rozdíly či podobnosti mezi vybranými menšinami a současně podat vysvětlení příčin. Objektem komparace jsou turecká menšina v Německu a romská menšina v České republice v současné době. Kritérii komparace v rámci získaných údajů jsou prodělaný historický vývoj, právní postavení dané menšiny, vzdělání, zaměstnanost a přístup k bydlení a jeho úroveň.

4.1.1 Historický vývoj

Na rozdíl od turecké menšiny, která existuje v Německu teprve 50 let, se romská menšina vyskytuje na území České republiky již od 15. století. Zatímco turecká menšina se mohla po celou dobu jejího pobytu na Německém území cítit relativně bezpečně, Romové se museli po dlouhá staletí vyrovnávat s nevráživostí většinové společnosti a velmi často i s nejrůznějšími formami pronásledování a teroru. Tato vzájemná nevráživost a nedůvěra Romů k většinové společnosti má tedy své hluboké historické kořeny. Vlády obou zemí se posledních desetiletích shodně snažily integrovat minority do společnosti jako její rovnoprávné občany, zajistit jim bezpečnost, zaměstnání, vzdělání, znalost jazyka a řešení bytové otázky.

4.1.2 Současné právní postavení

V dnešní době oba státy považují menšiny za své členy společnosti a snaží se jim garantovat rovné zacházení a stejná práva jako občanům většinové společnosti. V Německu je hlavním tématem podpora ekonomické činnosti menšin, ať už ve formě zaměstnanosti nebo ve formě samostatné výdělečné činnosti. Dalšími nedávnými tématy byla aktivní účast na politickém dění a náboženská svoboda menšin. Odlišné náboženské zvyklosti Turků, jejichž hlavním náboženstvím je Islám, však často naráží na odpor většinové společnosti (především výstavba mešit v německých městech). Naproti tomu hlavním tématem spojovaným s romskou menšinou v České republice je bezpečnostní situace, a to jak prevence protiromského extremismu, tak i prevence romské kriminality. Díky narůstající chudobě romských menšin se dalším důležitým tématem staly sociální práce v romských lokalitách.

4.1.3 Vzdělání

Národnostní menšiny mají v obou zemích zřetelný deficit vzdělání oproti majoritní společnosti. Společným jmenovatelem vzdělávacích problémů menšin je

především nedostatečná znalost vyučovacího jazyka. Dalším problémem jsou v Německu náboženské odlišnosti žáků, v České republice pak špatné rodinné a sociální zázemí. V Německu je často situace řešena tak, že škola přizpůsobuje výuku odlišným potřebám národnostní menšiny. Naopak v České republice zpravidla nebývá vzdělávání romským dětem přizpůsobováno vůbec a žáci proto velmi často končí ve zvláštních školách. Nadějnou novinkou na českých školách je alespoň zavádění asistenta pedagoga pro žáky se sociálním znevýhodněním, kteří pomáhají romským žákům zvládat běžné požadavky, které jsou na žáky kladeny při výuce.

4.1.4 Trh práce

V případě obou sledovaných menšin jsou shodně jejich příslušníci postiženi vyšší nezaměstnaností, než je tomu u majoritní společnosti. Při získávání i snaze o udržení pracovních pozic jsou obě menšiny postiženy diskriminací. V České republice je ovšem ve srovnání s Německem nezaměstnanost Romů řádově mnohem vyšší. Tuto skutečnost lze přisuzovat především špatně nastavenému systému sociálních dávek, díky kterému se Romům v České republice nevyplatí řádně pracovat a upřednostňují proto nelegální práci, sezónní práce, či příležitostnou obživu trestnou činností. Velkou příležitostí pro národnostní menšiny v obou zemích je samostatná výdělečná činnost, při které může romský podnikatel poskytnout práci dalším Romům. Obě národnostní menšiny shodně úspěšně podnikají v oblasti stavebnictví, úklidových prací a gastronomie.

4.1.5 Bydlení

Převážná část příslušníků obou menšin žije shodně v nájemních bytech, jelikož pořízení vlastního bytu či domu je pro ně díky horší sociální situaci obvykle neobvyklé. Nejčastěji menšiny obývají celé čtvrti, ze kterých se tak mohou stávat sociálně vyloučené oblasti, někdy podobné ghettům. Ty sice poskytují národnostním menšinám některé výhody, jako jsou vzájemná výpomoc, spolky vlastního etnika a budování sociálních sítí. Na druhou stranu však přinášejí i řadu negativních důsledků ve formě sociálního vyloučení, omezení kontaktu s většinovou společností, nedostatku příležitostí a pozitivních sociálních vzorů. Turečtí přistěhovalci se častěji cítí více spokojeni, pokud žijí v německých čtvrtích (a jsou tedy lépe integrováni do většinové společnosti). Specifikem romské komunity v oblasti bydlení jsou odlišné požadavky na vnitřní dispozici bytů i na lokalitu bydlení, tak aby jim byl umožněn kontakt s větším počtem lidí.

4.2 Vlastní reflexe

Předmětem této části bude naznačit možné otázky budoucí diskuze a formulovat vlastní doporučení.

4.2.1 Přístup většinové společnosti k minoritám

Většina evropských států, které byly ve středověku námořními velmocemi, jsou díky přílivu osob z kolonií na národnostní menšiny zvyklí a tyto země jsou proto přirozeně *multikulturní*. Naproti tomu vnitrozemské evropské státy jsou obvykle etnicky homogenní, vyznačují se jednotnou kulturou, způsobem života a shodným jazykem. Proto se hůře vyrovnávají s národnostními menšinami.

Negativním společenským jevem, který se objevuje v rámci všech národů, je *rasismus*. Jedná se o nenávisť k příslušníkům odlišné lidské rasy. Protože příslušník jiné rasy nemá žádnou možnost svou rasu ovlivnit či změnit, jde o jev, který je v moderní společnosti odsouzeníhodný.

Jiným jevem vyskytujícím se ve společnosti je tzv. *vlastenectví* neboli *nacionalismus*. Takové smýšlení vychází z myšlenky, že v jednom státě má žít jeden národ, který se vyznačuje shodnými znaky jimiž jsou jazyk, kultura, náboženství a zvyky. Nacionalisté apriori neodmítají soužití s národnostními menšinami na základě odlišnosti jejich rasy, nicméně nekompromisně požadují, aby se menšiny plně přizpůsobily místním zvyklostem tj. došlo k jejich plné integraci do většinové společnosti. Nacionalismus v takovéto podobě je obvykle převažujícím názorem v evropských vnitrozemských státech.

V multikulturních státech bývá naopak obvyklé ponechávat národnostním menšinám prostor k praktikování jejich vlastní kultury, zvyků a náboženství. Národnostní menšiny jsou v multikulturní společnosti podporovány v myšlence být hrdi na svou odlišnou národnost, utvářet vlastní jazykové a kulturní spolky, a praktikovat své náboženství. Jejich vlastní národní identita však bohužel často vede ke zhoršení jejich schopnosti plnohodnotně se integrovat do většinové společnosti. Důsledkem bývá jejich segregace a vznik odloučených čtvrtí, ve kterých žijí příslušníci národnostních menšin pospolu. Z takových čtvrtí se pak stávají sociálně vyloučené oblasti, jelikož v nich dostatečně dobře nefunguje samospráva, podnikání, služby a vzdělávání.

Často diskutovanou otázkou v souvislosti s národnostními menšinami je i jejich možný návrat do domovské země. V případě Romů však na rozdíl od německých Turků takováto možnost neexistuje, jelikož dnešní jazyk i kulturní zvyklosti Romů jsou díky staletím vývoje již jejich původní vlasti (Indii) velmi vzdálené. Jedinou šancí pro Romy

by tak mohl být případný konsensus Evropské unie na vytvoření samostatného romského státu. Takovéto řešení získání vlastní státnosti by bylo zcela legitimní a již bylo v minulosti realizováno sionisty, kteří v roce 1948 na základě mandátu OSN vyhlásili vlastní stát Izrael. V případě Romů je však toto řešení spíše teoretické, jelikož už se dnes převážná většina z nich ke své romské národnosti ani nehlásí a naopak se cítí být příslušníky národů zemí, ve kterých dnes žijí.

4.2.2 Opatření státu ve vztahu k romské minoritě

Přestože základním úkolem a jasně stanoveným cílem státu je co největší integrace Romů do většinové společnosti, je chybou si myslet, že toto lze provést pouze zajištěním rovných podmínek, bez adekvátní reakce na individuální potřeby romské menšiny a jejich specifika. Priority státu v romských otázkách, kterými jsou zajištění dobré znalosti českého jazyka, bezpečnosti, vzdělání, podpora ekonomické aktivity a řešení bytových otázek, jsou dle mého názoru nastaveny správně. Stát však dlouhodobě selhává v jejich implementaci. Jak vidíme na německém příkladu, v oblasti vzdělávání se ukazuje jako velmi výhodné přizpůsobit vzdělávací osnovy individuálním potřebám a národnostním menšin. V případě Romů by měl být v první řadě kladen důraz na perfektní osvojení českého jazyka včetně dostatečně široké slovní zásoby. Neméně důležité je při výuce získávání pozitivních sociálních vzorů, budování sociálních, hygienických a kulturních návyků obvyklých v majoritní společnosti, a v neposlední řadě také osvojení si české kultury.

Dlouhodobě neřešený problém je také nedostatečná spolupráce romských rodin se školami. Romské rodiny obvykle své děti ve vzdělání příliš nepodporují, neposkytují jim důsledné vedení a často je dokonce neposílají do školy. Velmi pozitivním nedávným krokem vlády bylo podmínění výplaty přídavků na děti jejich účastí na školní výuce. Dle mého názoru se jedná o krok správným směrem, nicméně motivovanost romských rodin na úspěšném vzdělávání jejich dětí je potřeba dále zvyšovat. Mým vlastním doporučením je odstupňovat výši přídavků na děti v závislosti na školním prospěchu romských dětí, čímž by byl na rómské rodiče vyvíjen tlak, aby vedli své děti nejen k pravidelné školní docházce, ale i k dobrým výsledkům ve škole a domácí přípravě. Cílem tohoto navrhovaného opatření je účinná motivace Romů k výchově menšího počtu dětí kvalitně připravených na budoucí život, na rozdíl od současného systému přídavků na děti, kdy jsou Romové přímo finančně motivováni vychovat co největší počet dětí bez ohledu na jejich vzdělání.

Za zcela chybnou považuji současnou koncepci demotivujících sociálních dávek. Finanční rozdíl mezi pobíráním sociálních dávek a přijetím práce za minimální mzdu je jen velmi malý. Pro Romy je proto ekonomicky výhodnější nepracovat a k sociálním dávkám si zajistit nějaký (obvykle nelegální) příležitostný přívídělek. Takový stav přispívá k dlouhodobé nezaměstnanosti Romů a k úplné ztrátě pracovních návyků. Mým doporučením je změnit tento stav tak, aby Romové byli především motivováni k výkonu řádného zaměstnání. Finanční prostředky v současné době plynoucí na sociální dávky bych proto přesměřovala podnikatelům, kteří by byli schopni vytvořit pracovní místa pro Romy. Domnívám se, že i přes řadu negativních zkušeností se zaměstnáváním romských občanů by se pro podnikatele jednalo o účinný stimul, který by mohl změnit současnou vysokou nezaměstnanost Romů. Rovněž doporučuji intenzivní podporu a pomoc státu Romům v otázkách jejich vlastního podnikání, které se může jevit jako skvělá příležitost pro zaměstnávání dalších Romů.

Doporučuji, aby stát podporoval mobilitu romských pracovních sil v rámci ČR formou pomoci při vyhledávání vhodného nájemního bydlení. Program by tak romským občanům měl umožňovat opustit sociálně vyloučené lokality a začít nový život v místě, kde by pro ně byla k dispozici vhodná pracovní místa. Dále doporučuji motivovat Romy s dostatečným příjmem (který mj. může vyplývat i z přídavků na větší počet dětí) k pořízení vlastního bydlení na hypotéku. V tomto doporučení vycházím z předpokladu, že Romové by se k vlastnímu bytu jako svému majetku chovali lépe, než v případě bytů nájemních. Při výběru vhodného bydlení pro Romy doporučuji respektovat jejich specifické požadavky, tj. volit byty o menším počtu prostornějších místností a preferovat městské lokality před venkovskými.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zhodnotit a porovnat postavení dvou národnostních menšin, turecké menšiny ve Spolkové republice Německo a romské menšiny v České republice. Jejich postavení bylo zhodnoceno podle zvolených kritérií. na základě zkoumání různých aspektů života vybraných menšin v obou státech.

První kapitola popisuje cíl a metodiku bakalářské práce, její rozdělení do kapitol a hlavní literární zdroje, ze kterých práce čerpá.

Druhá kapitola podrobně přibližuje historii turecké menšiny na německém území a proměny německé integrační a migrační politiky, ale i různé aspekty každodenního života, kterými jsou současné právní postavení německých Turků, jejich vzdělání a výchova, postavení turecké menšiny na trhu práce, příjmy domácností a přístup k bydlení. Poslední část druhé kapitoly zachycuje probíhající debatu nad náboženskou svobodou vyvolanou obavami z radikalizace islámu, hlavního náboženství turecké menšiny, a jeho neslučitelností s německou společností.

Třetí kapitola podrobně přibližuje život romské menšiny na území České republiky. Jsou zde popsány historické okolnosti příchodu Romů na naše území, jejich útrapy ve středověku i během druhé světové války, snahy socialistické společnosti o jejich integraci i zásadní změny v životě Romů, ke kterým došlo po listopadu 1989. Kapitola dále popisuje současné právní postavení romské menšiny, jejich demografické charakteristiky, přístup ke vzdělání a výchově, jejich uplatnění na trhu práce a bydlení romské komunity.

Čtvrtou část bakalářské práce tvoří komparativní případová studie a vlastní reflexe. Komparativní případová studie dává do kontrastu velmi rozdílný historický vývoj obou menšin a všímá si rozdílnosti politických témat, která jsou v souvislosti s menšinami v obou zemích nejčastěji zmiňována. Práce dále porovnává problémy, se kterými se národnostní menšiny potýkají v oblasti vzdělání, na trhu práce a v oblasti bydlení. Přestože jejich problémy v obou zemích mají podobné jmenovatele, společností zvolený způsob řešení je však často velice odlišný. Druhá část věnovaná vlastní reflexi nejprve z obecného hlediska hodnotí možné postoje většinové společnosti k minoritám. V dalším textu jsou pak formulována konkrétní doporučení, jakým způsobem by měl stát řešit současné problémy související s integrací Romů do většinové společnosti. Tato doporučení byla formulována jak na základě německých příkladů efektivních integrace turecké menšiny, tak na základě analýzy příčin současných problémů Romů a vlastních logických úvah vedoucích k jejich vyřešení.

Přínos této bakalářské práce spatřuji v podrobném zmapování aktuální situace zkoumaných národnostních menšin v obou státech, v jejich porovnání a v řadě udělených doporučení.

Výsledků této práce mohou využít státní organizace při stanovování strategie státu v otázkách národnostních menšin, agentury zabývající se sociálním začleňováním a integrací Romů, Ministerstvo práce a sociálních věcí při revizi systému sociálních dávek a přídavků na děti, či Ministerstvo školství při uzpůsobování vzdělávacího systému potřebám romské menšiny.

Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje

1. BERTRAM, J. *Etnische Segregation in Deutschland-freiwillig oder gezwungen?*. Norderstedt : Grin Verlag, 2006. 11 s. ISBN 978-3-638-90776-7.
2. DAVIDOVÁ, E. *Právní postavení Romů v zemích Evropské unie*. Praha: Triton, 2005. 156 s. ISBN 80-7254-727-5.
3. DAVIDOVÁ, E. *Romano drom : Cesty Romů 1945-1990*. 2. upr. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 273 s. ISBN 80-244-0524-5.
4. GEFKEN, A. *Gut vernetzt-gut integriert?*. Marburg : Tectum Verlag, 2011. 127 s. ISBN 978-3-8288-2611-3.
5. HAUG, S., et al. *Muslimisches Leben in Deutschland im Auftrag der Deutschen Islam Konferenz. Nürnberg : Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 2009. 452 s. ISBN 978-3-9812115-1-1.*
6. HORVÁTHOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002. 84 s.
7. JAKOUBEK, M., BUDILOVÁ, L. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 359 s. ISBN 978-80-7325-178-9.
8. KESKIN, H. *Deutsch-türkische Perspektiven: Plädoyer für eine zukunftsorientierte Integrationspolitik*. 1. vyd. Schwalbach : Wochenschau-Verlag, 2009. 254 s. ISBN 978-3-89974474-3.
9. KOCÁB, M. *Koncepce romské integrace na období 2010-2013*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2010. 84 s. ISBN 978-80-7440-022-3.
10. NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. 223 s. ISBN 80-7178-741-8.
11. NEČAS, P. *Historický kalendář: Dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1997. 123 s. ISBN 80-7067-769-4.
12. RAICHOVÁ, I. *Romové a nacionalismus*. Brno: Muzeum romské kultury, 2001. 241 s. ISBN 80-902476-9-5.
13. RASMUSSENOVÁ, N. *Národnosti v České republice: základní informace*. Praha: Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, 1993. 62 s. ISBN 80-7068-056-3.
14. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. 2. upr. vyd. Praha: Portál, 2000. 149 s. ISBN 80-7178-410-9.

15. SAUER, M., HALM, D. *Erfolge und Defizite der Integration türkeistämmiger Einwanderer*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009. 183 s. ISBN 978-3-531-16691-9.
16. SPIELHAUS, R., FÄRBER, A. *Islamisches Gemeindeleben in Berlin*. Berlin: Mercedes Druck, 2006. 114 s. 3-938352-14-0.
17. ŠIMÍKOVÁ, I., VAŠEČKA, I. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno: Barrister & Principal, 2004. 211 s. ISBN 80-7364-009-0.
18. ŠULEŘ, P., et al. *Romové – O Roma*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999. 90 s. ISBN 80-7028-141-3.
19. UNUCKOVÁ, M. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007. 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1.
20. VÍŠEK, P. *Romové ve městě*. Praha: Socioklub, 2002. 161 s. ISBN 80-86484-01-7.
21. YURDAKUL, G., et al. *Staatsbürgerschaft, Migration und Minderheiten*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010. 300 s. ISBN 978-3-531-17028-2.

Elektronické zdroje

1. BLAHOUTOVÁ, T. *Nástroje překonávání sociálního vyloučení Romů v ČR*. [online]. Brno, 2011 [cit. 3. 3. 2012]. Diplomová práce (Mgr.). Masarykova univerzita. Ekonomicko-správní fakulta. Dostupný z WWW: <http://is.muni.cz/th/172125/esf_m/Blahoutova_Nastroje_prekonavani_socialnih_o_vyloucení_Romu_v_CR.pdf>
2. DITIB – ZentralMoschee Köln. In *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. poslední aktualizace 12. 2. 2012 [cit. 18. 2. 2012]. Dostupný z WWW: <http://de.wikipedia.org/wiki/DITIB-Zentralmoschee_K%C3%B6ln>.
3. EIMER, A. *Vom Schlachtfeld zum Bildungsidyll*. [online]. 2010 [cit. 2. 12. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://www.spiegel.de/schulspiegel/wissen/0,1518,724761,00.html>>.
4. FRIEDRICH, L. *Integrationsreport: Wohnen und innerstädtische Segregation von Migranten in Deutschland*. [online]. 2008 [cit. 5. 1. 2011]. Dostupný z WWW: <http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/WorkingPapers/wp21-wohnen-innerstaedtsche-segregation.pdf?__blob=publicationFile>.
5. HESOVÁ, Z. *Gastarbeitři, přistěhovalci, muslimové*. [online]. 2005 [cit. 30. 10. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://www.revuepolitika.cz/clanky/554/gastarbeitři-pristehovalci-muslimové>>.

6. HŮLOVÁ, K., STEINER, J. *Romové na trhu práce*. [online]. 2005 [cit. 9. 3. 2012]. Dostupný z WWW: <
<http://www.kellogg.northwestern.edu/faculty/steiner/htm/laborczech.pdf>>.
7. KASPAR, A. *Moscheen in Deutschland: Wo der Muezzin ruft*. [online]. 2008 [cit. 10. 2. 2012]. Dostupný z WWW: <
<http://www.stern.de/kultur/kunst/moscheen-in-deutschland-wo-der-muezzin-ruft-639937.html>>.
8. Kölner Stadt-Anzeiger. *Giordano attackiert erneut Islamisten*. [online]. 2007 [cit. 19. 2. 2012]. Dostupný z WWW: <
<http://www.ksta.de/html/artikel/1179819731440.shtml>>.
9. MANSFELD, E. et al. *Eckpunkte für eine kohärente Migrationspolitik in Deutschland und in Europa*. [online]. 2009 [cit. 6. 11. 2011]. Dostupný z WWW: <
http://www.spdfraktion.de/cnt/rs/rs_datei/0,,10921,00.pdf>.
10. RAPPENGLÜCK, S. *Die Entwicklung der Integrationsdebatte am Beispiel der türkischen Migration in Deutschland*. [online]. 2009 [cit. 5. 11. 2011]. Dostupný z WWW: <
<http://mietze.net/test/migration%FCrk2.pdf>>.
11. SAUER, M. *Teilhabe und Orientierungen türkeistämmiger Migrantinnen und Migranten in Nordrhein-Westfalen*. [online]. 2009 [cit. 27. 12. 2011]. Dostupný z WWW: <
<http://zfti.de>>.
12. SIEGERT, M. *Schulische Bildung von Migranten in Deutschland*. [online]. 2008 [cit. 2. 12. 2011]. Dostupný z WWW: <
http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/WorkingPapers/wp13-schulische-bildung.pdf?__blob=publicationFile>.
13. TUTMANN, L. *Islam und Schule: Wie Integration funktioniert*. [online]. 2011 [cit. 8. 12. 2011]. Dostupný z WWW: <
http://www.focus.de/schule/schule/unterricht/integration/islam-und-schule-wie-integration-funktioniert_aid_591860.html>.
14. ZPRÁVA O STAVU ROMSKÝCH KOMUNIT V ČESKÉ REPUBLICE ZA ROK 2004. [online]. 2006 [cit. 4. 3. 2012]. Dostupný z WWW: <
<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/archiv/zpravy/zprava-o-stavu-romskych-komunit-v-ceske-republice-za-rok-2004-20260/>>.
15. ZPRÁVA O STAVU ROMSKÉ MENŠINY V ČESKÉ REPUBLICE ZA ROK 2010 [online]. 2011 [cit. 4. 3. 2012]. Dostupný z WWW: <
<http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-v-ceske-republice-za-rok-2010-88326/>> .